

Vrienden van
DEN HAAG

**ONS
DEN HAAG**

Van de voorzitter

Vrienden en Vriendinnen!

Inmiddels zal de herfst zijn ingetreden in ons Haegje.

Zoet is de herinnering aan de zomer, afgesloten met een galante rijtoer per koets met de Vrienden over het lommerrijke landgoed Backershagen op uitnodiging van de Vrienden van Wassenaar. Het nazomerde. De Wassenaarse landgoederenroute is een verscholen lustoord net over de grens langs de Rijksstraatweg waar het juist voor de Haagse stedeling goed toeven is.

Wat hebben we van een groot aanbod aan excursies kunnen genieten dit jaar. Dat maakt de bekommernis die je als vriend van Den Haag vaak ondervindt dragelijk. Onze werkgroep excursies verdient alle lof.

Duindigt

Maar wat is het lot van renbaan Duindigt?

Net nadat de gemeente Wassenaar aan een projectontwikkelaar de eis stelt dat de renbaan behouden moet blijven, wil het Rijks Vastgoed Bedrijf hier een enorm kantorencomplex voor Eurojust en Europol (Europese justitie) neerpoten. De renbaan verkeert in een staat van totale ontredde, maar daaromheen ligt een kostbaar bosgebied. Een plaatje met het zoveelste karakterloos golvende glaspaleis wordt erbij geleverd. Je moet maar durven, nadat eerst in 2009 het beschermd stadsgezicht Statenkwartier werd vernield voor Europol en in 2017 na jarenlange strijd villa's in wijk Zorgvliet werden opgeofferd aan Eurojust. Het was allemaal zo dringend nodig voor het imago van Den Haag! Den Haag, daar ga je met je 'internationale zone'. Vrienden van Wassenaar en Vrienden van Den Haag verenigt u!

Gevelschending

De Adviescommissie omgevingskwali-

*Per koets in Wassenaar.
Foto: Jan van der Ploeg*

teit en cultureel erfgoed heeft van ons een brief gekregen over het oprukkende verschijnsel van het verrommelen van gevels, het plaatsen van platte kozijnen, het verdwijnen van glas-in-loodramen, knipvoegen, het strak afpleisteren en/of in modekleuren schilderen van authentieke gevels. Monumentenzorg zegt machteloos te staan, omdat dergelijke details niet beschermd zijn als het geen monumenten betreft. Kan de gemeente bij de vergunningverlening niet optreden? Valt hier iets op te verzinnen?

Woningbouwcomplexen

Ook is een open brief aan het gemeentebestuur in de maak waarin we ons uitspreken over de trend bij woningcorporaties om bestaande complexen sociale woningen, die weliswaar niet aan te merken zijn als monument, maar wel beeldbepalend zijn in een bepaalde wijk, langdurig te verwaarlozen en vervolgens te slopen in plaats van te renoveren. Niet alleen het vertrouwde stadsbeeld, ook sociale verbanden worden hierdoor uiteengerukt. Zie het artikel in dit blad over de zorgen van bewoners van het Scheveningse havenkwartier, die nu onheil verwachten voor hun buurtje.

Vrienden, noteert in uw agenda's:

Algemene ledenvergadering op 21 oktober 20:00 uur, inloop 19:30 uur met maaltijd vooraf en lezing 'het Haagse stadsbeeld'.

Het wordt een belangwekkende avond:

Onze architectuurhistoricus en favoriete gids Marcel Teunissen zal ons zijn boek, 'Het Haagse Stadsbeeld', zijn magnus opus, een veelomvattende cultuurhistorische geschiedenis van Den Haag, presenteren. Dit naslagwerk, een indrukwekkende uitgave met wel 700 afbeeldingen, zal dan voor u verkrijgbaar zijn. (Zie website Wbooks) Omdat onze vereniging heeft bijgedragen aan de totstandkoming van het boek krijgt u bij aanschaf een vriendenkorting van € 10. (zie boekbespreking op pagina 11)

De vergadering vindt plaats op een bijzondere locatie: Gebouw Beatrijs, een nieuw centrum voor creatieve makers in Moerwijk (www.debeatrijs.nl) Ingang en parkeren aan de Vierheemskinderenstraat. Zo leren we het onbekende in de stad ontdekken. En we hebben een noviteit: Voorafgaand aan de vergadering, om 18:00 uur kunt u met ons mee eten in het restaurant aldaar. U kunt zich daarvoor opgeven via onze website.

In de hoop u in groten getale daar te begroeten!

Met Vriendengroet,
uw voorzitter,
Rupert van Heijningen

Rectificaties:

In Ons Den Haag 2025-03 op pagina 10 in de bijdrage *Een groen jubileum* wordt abusievelijk gewag gemaakt van de Landelijke Bomenstichting. Dit moet zijn de Bomenstichting en deze bestaat nog steeds.

Ook in Ons Den Haag 2025-03 staat abusievelijk vermeld dat de Johan de Wittlaan in het Statenkwartier ligt. Dit moet de wijk Zorgvliet zijn.

In Ons Den Haag 2025-01 wordt in het artikel 'Stadsschouw De Resident' gesproken over een binnentuin die op het moment van de schouw een verwaarloosde indruk maakte. Volledigheidshalve had hier moeten staan dat het gaat om de binnentuin van de woningcorporaties, en niet om die van de koopappartementen.

DOEL VAN DE VERENIGING:

'HET BEVORDEREN VAN DE LEEFBAARHEID VAN DEN HAAG MET BEHOUD VAN ZIJN KARAKTERISTIEKE WAARDEN'

BESTUUR

Rupert van Heijningen,

voorzitter

Michael Toorop, secretaris,

hoofdredacteur Ons Den Haag

Pieter Boot, penningmeester

Inge Camfferman, coördinator

werkgroep Stedelijke

Vernieuwing

Emilie Linssen-van Rossum,

coördinator werkgroep

Levende Historie

Frank Hendriks, coördinator

werkgroep Activiteiten

Robbert Coops, coördinator

werkgroep Communicatie

SECRETARIAAT

Postbus 85977

2508 CR Den Haag

info@vriendenvandenhaag.nl

Bankrekening

Voor alle betalingen aan

de Vereniging

NL 15 TRIO 0197 7883 94

Ledenadministratie

ledenadministratie@

vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe leden

Nieuwe leden kunnen zich schriftelijk aanmelden bij het

secretariaat of online via

www.vriendenvandenhaag.nl.

De jaarlijkse contributie

bedraagt € 35,-

Kamer van Koophandel

Inschrijfnummer 404 098 95

Foto omslag

Menninckstraat

Foto: Esther Langendam

2 Van de voorzitter

4 Architectuur: Den Haag als één ruimtelijk geheel, de visie van H.P. Berlage op Den Haag

6 De Trêveszaal gaat weer schitteren

7 Groene burgerinitiatieven in Den Haag: De Tuinen van Mariahoeve

8 Architectuur: Dakdromen of Nachtmerries? De stad rekt zich uit

10 Plein 1813 wordt nog mooier en groener!

11 Boekbespreking: het Haagse stadsbeeld

12 Uit de wijken: Kortenbos – Een wijk vol diversiteit en historie

14 De ware Jacob

14 Gevelstenen van Hoeve Ysendoorn terug op Nieuw Eykenduynen

15 Een Vriend stelt zich voor

16 Kunst en design in de openbare ruimte: hoe fraai is Den Haag?

20 Nieuwe Haagse School

22 Een optimistische verbinder en vernieuwer in het Kunstmuseum

23 Bijzondere straatnamen: De Kleine Keizer

24 Herinneringserfgoed: Ter herinnering aan J.J. Cremer, de Nederlandse Dickens

25 Indrukken van het Haagse Stadse leven vereeuwigd

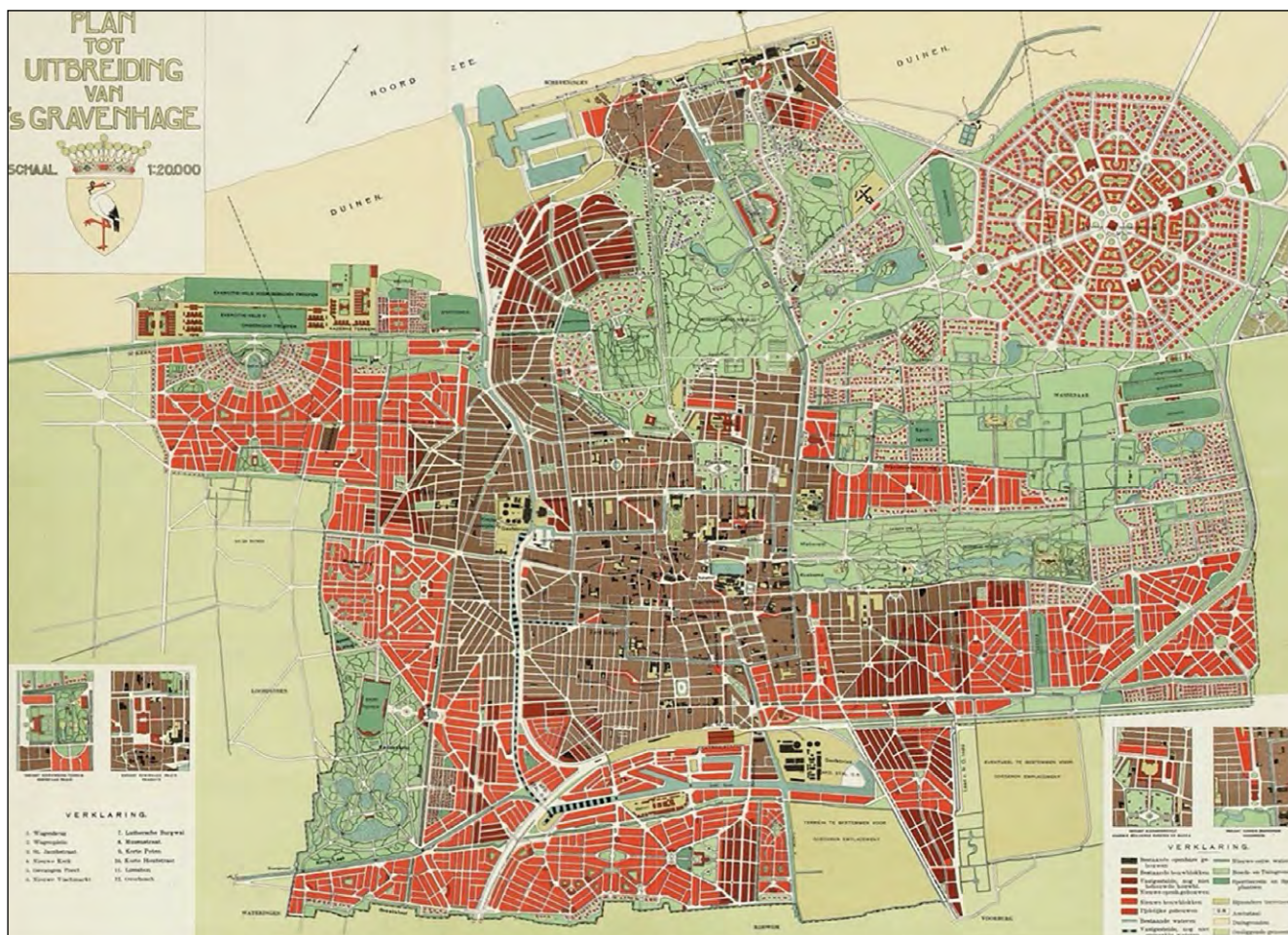
26 De geest van Menninck is uit de fles

27 Design Museum Dedel

29 Column: Als Tante Jet leuk kan kantklossen is dat een hobby, daar is niets mis mee

31 Jonge kunstenaars waaien Pulchri binnen

Plan voor uitbreiding van 's-Gravenhage 1908, Plan Berlage

ARCHITECTUUR

Den Haag als één ruimtelijk geheel, de visie van H.P. Berlage op Den Haag

Na het Fin de Siècle (1890–1910) met de visie van Lindo op Den Haag wordt in deze editie het Interbellum (1916–1930) belicht met de visie met Berlage.

“Städte bauen heisst: mit dem Hausmaterial Raum gestalten!”

Albert Erich Brinckmann, 1908

Het belangrijkste inzicht dat idealist dr. Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) met zijn *Uitbreidingsplan* voor 's-Gravenhage in 1908 bracht was dat de stad vanaf nu als één ruimtelijk geheel werd gezien, waarin alle stedelijke functies en bebouwing op organische wijze met elkaar samenhangen; de stad als het grootste kunstwerk van de mens; een Gesamtkunstwerk en het collectieve stadsbeeld. Met het bovenstaande

citaat opende Berlage zijn toelichting op het uitbreidingsplan. Berlage sprak dan ook, in navolging van Duitstalige theoretici zoals C. Sitte en A.E. Brinckmann, van een ruimte-kunstwerk.

Het uitbreidingsplan was hard nodig. Den Haag maakte een explosieve groei door en verdubbelde tussen 1916 en 1928. Er kwamen veel nieuwe bewoners en huizen bij. In 1911 waren er 274.263 bewoners en in 1940 al 504.262 bewoners. Berlage zette zich af tegen de negentiende-eeuwse stijlen architectuur en het Fin de siècle met zijn overdaad en verheerlijking van het individualisme. Hij betoogde in 1918: “...maar zou er nu niet voor hen, in tegenstelling tot het ondragelijk geworden individualistisch stadsbeeld, hetgeen

immers de uiting is van de hen vijandige klasse, geen aanleiding zijn om juist daarom het zoo rustig aanzien van het collectieve stadsbeeld met enthousiasme te aanvaarden?" Berlage werd politiek gesteund door de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP). Maar het was vooral de krachtdadige aansturing van het hoofd van de Dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting, Piet Bakker Schut, en een hele generatie talentvolle architecten zoals Jan Wils, Co Brandes en Dirk Roosenburg die waren beïnvloed door het werk van Frank Lloyd Wright, en gemeentearchitecten Willem Greve jr., Geert Albers en Anton Pet die met gemeentewoningen de toon zetten voor nieuwe architectuur en stedenbouw.

Berlage wilde met zijn *Uitbreidingsplan* een synthese brengen tussen het romantische schilderachtige landschap met de bestaande bebouwing (these) en de nieuwe op de late barok geïnspireerde monumentale woonbuurten (antithese). Maar ook een synthese tussen de schaalniveaus van de gehele stad en de afzonderlijke woonwijken; een synthese tussen ruimte en bebouwing (Schoone Eenheid); en een synthese tussen het verleden en het heden naar de toekomst waarbij alles organisch samenhangt in de stad. Met het verleden verwees Berlage naar het typisch Hollandse materiaal baksteen dat hij op een nieuwe manier gebruikte. Berlages uitbreidingsplan werd niet letterlijk uitgevoerd, dat was ook niet mogelijk omdat de grond niet in handen van de gemeente was en de financiering van woningwetwoningen nog onduidelijk was. Maar met de invoering van erfpacht en de oprichting van de Bank van Nederlandse Gemeenten kwam na de Eerste Wereldoorlog de bouwproductie goed op gang en dat zou tot de beurskrach van 1929 duren. Daarbij werden de plannen wel volgens de principes van Berlage uitgewerkt met als mooiste ensembles Woonpark Marlot van Co Brandes en Papaverhof van Jan Wils. Maar ook de woonwijken Molenwijk, Duindorp, Spoorwijk, Laakkwartier, Bomen- en Bloemenbuurt, Vruchtenbuurt, Rustenburg, Oostbroek, Vogelwijk, en delen van Benoorden- en Bezuidenhout. Allemaal naar binnen gekeerde woonwijken binnen het Haagse orthogonale rooster met een enigszins barokke structuur van wijkontsluitingsstraten met voorzieningen en dubbele bouwblokken met intieme woonpleinen of woonstraten om de saamhorigheid tussen de bewoners te vergroten.

Berlage ontleende ook veel ideeën aan de architecten van de Deutscher Werkbund, die weer waren geïnspireerd door de Engelse Arts-and-Crafts beweging en John Ruskin, met vooral kritiek op de doorgeslagen industrialisatie en individualisering. Van W.C. Behrendt, bijvoorbeeld, kwam het idee van het bouwblok als "einheitliche Blockfront" en van P. Klopfer de verheerlijking van baksteen: "De baksteen zelf, die als enkeling een nietigheid, als massa een macht is, is het voorbeeld voor het gelijke sociale beeld waaraan hij kleur en vorm te

geven heeft" citeerde Berlage Klopfer. Echter, ook ideeën van de architecten Viollet-le Duc en Semper over doelmatigheid en intrinsieke waarde van materialen omarmde hij. Met moderne architectuur gebaseerd op doelmatige en constructieve beginselen wilde Berlage een verheven typisch Hollandse architectuur scheppen. In zijn ogen kon dat maar met één materiaal: baksteen.

De individualiteit van woningen werd weggepoetst met de nieuwe generatie bakstenen portiekwoongebouwen variërend van fraaie Nieuwe Haagse School-architectuur tot sober baksteenrationalisme. Met vooral dubbele bouwblokken met veel intieme woonpleinen om het stuifzand van identiteiten van de nieuwe bewoners bij elkaar te brengen en ze het gevoel van erbij horen te geven in de moderne wereld. Berlage bracht met zijn uitbreidingsplan het verband tussen stedelijke ruimtes en woningbouw. Zo konden er op compacte wijze betaalbare portiekwoongebouwen worden gemaakt, waarbij met zon en wind de gezondheid werd bevorderd in de woningen. In Den Haag zou men later spreken van de 'Schoone Eenheid'.

Leo Oorschot,
sv@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

**Gilde Den Haag
SamenSprak**

Interessant en zinvol vrijwilligerswerk!

Gilde SamenSprak zoekt enthousiaste vrijwilligers die een uur per week willen praten met een nieuwkomer die onze taal beter wil leren spreken. Hiervoor is geen speciale opleiding of ervaring vereist. Vakanties zijn goed in te passen. Als u zich aanmeldt, zoeken wij een taalmaatje dat bij u past en bij u in de buurt woont.

Belangstelling? Kijk voor meer informatie op gildedenhaag.nl/samenspraak.php
U vindt daar een aanmeldingsformulier.

U kunt ook bellen naar het bureau van
Gilde Den Haag 070 356 12 81
op ma t/m vr van 10.00 - 13.00 uur.

Gilde Den Haag • Riviervismarkt 2 • 2513 AM Den Haag
T 070 356 12 81 • E info@gildedenhaag.nl
W www.gildedenhaag.nl

Foto: Michael Toorop

De Trêveszaal gaat weer schitteren

RESTAURATIE VAN EEN POLITIEK ICOON

Met haar vergulde plafond, monumentale kroonluchter en met bladgoud beklede wanddecoraties is de Trêveszaal een van de meest indrukwekkende ruimtes van het Binnenhof. Ooit gebouwd voor vredesonderhandelingen vormt zij tegenwoordig het vaste decor van de wekelijkse ministerraad. In het kader van de grootschalige renovatie van het Binnenhof wordt ook deze zaal met grote zorg en toewijding in haar oude luister hersteld en komt de ministerraad voor de duur van de renovatie bijeen in het Catshuis.

De Trêveszaal werd aan het einde van de 17e eeuw door de Staten-Generaal gebouwd als ontvangstzaal voor buitenlandse gezanten. “Men wilde een representatieve ruimte waarin men diplomaten kon ontvangen,” aldus Bart van Poelgeest, voormalig secretaris-generaal van Algemene Zaken. “Dat zie je meteen: het bladgoud spat je tegemoet.” De naam verwijst naar het Franse woord *trêve* – wapenstilstand – en weerspiegelt het oorspronkelijke doel van de ruimte: diplomatie en overleg.

Vergaderzaal voor de ministerraad

In de loop van de tijd veranderde het gebruik. Zo vergaderde de Eerste Kamer hier in de eerste helft van de 19e eeuw. Na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde de Trêveszaal zich geleidelijk tot de vaste vergaderzaal van de ministerraad. “We weten niet precies wanneer dat begon, maar sinds de jaren zeventig is het een vast ritueel,” zegt Van Poelgeest in een gesprek met Nicole Smeets, monumentenadviseur bij het Rijksvastgoedbedrijf. Tegenwoordig wordt de zaal ook gebruikt voor ontvangsten en staatsbezoeken.

De renovatie van het Binnenhofcomplex, gestart in 2021, is noodzakelijk vanwege technische veroudering, brandveiligheid en duurzaamheid. Bij de restauratie van de Trêveszaal worden onder meer het stucwerk, het schilderwerk en de met bladgoud beklede ornamenten zorgvuldig hersteld.

Ook de imposante kroonluchter, symbool van de luister van de zaal, keert terug. Tegelijk worden installaties vernieuwd, asbest verwijderd en klimaatbeheersing verbeterd.

Marianne Hordijk, jarenlang secretaris van de ministerraad, schetst een beeld van de werking achter de schermen:

“Je zorgt dat de agenda klopt, dat de stukken op tijd binnen zijn, en dat er een besluitenlijst ligt waarmee Den Haag verder kan.” Zelfs de tafelschikking wordt zorgvuldig afgestemd: “De minister-president bepaalt die bij aanvang van elk nieuw kabinet. Er wordt gekeken naar politieke kleur, om blokvorming te vermijden, en naar inhoudelijke portefeuilles die goed op elkaar aansluiten.”

Rondleiding voor De Vrienden

Op 13 juni 2025 kregen honderd leden van de Vereniging Vrienden van Den Haag de unieke gelegenheid om de renovatie van het Binnenhof – en met name de Trêveszaal – te bezoeken. Tijdens een speciaal georganiseerde rondleiding betraden zij het Binnenhof in renovatie en stonden oog in oog met de ruimte waar normaal gesproken wekelijks het landsbestuur samenkomt. De reacties waren unaniem lovend: “Fascinerend”, “indrukwekkend” en “een kijkje in het hart van onze democratie”.

Het bladgoud spat je tegemoet

Met de voltooiing van de restauratie komt niet alleen de oude pracht terug, maar wordt ook de toekomst van deze historische plek veiliggesteld. De Trêveszaal blijft zo een levend symbool van overleg, besluitvorming en nationale representatie – een plek waar verleden en heden samenkomen, onder de betoverende gloed van een fonkelende kroonluchter.

Kitty Bos,
Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

De Tuinen van Mariahoeve

Den Haag heeft te maken met een forse bouwopgave en verdichting van de wijken. Bewonersinitiatieven zoals tegels wippen, de aanleg van geveltuintjes, moestuintjes tussen flatwoningen, vlindertuinen en voedselbossen dragen bij aan de vergroening van de stad en de biodiversiteit. Daarnaast versterken ze de sociale samenhang en saamhorigheid en dragen bij aan het verminderen van eenzaamheid. Groeninitiatieven worden veelal plekken waar buurtbewoners elkaar ontmoeten en activiteiten organiseren. En, door het werk blijven bewoners fysiek actief.

De stichting *De tuinen van Mariahoeve* is in 2013 opgericht en is spil van verschillende initiatieven in Mariahoeve. Mariahoeve is een wijk met veel groen en is ruim van opzet. Deze kwaliteiten wil de stichting benutten om het contact tussen mens en natuur en mensen onderling te versterken, en kijkgroen om te zetten in gebruiksgroen. De gedachte is dat gezamenlijke buurttuinen de wijk afwisselender en fraai-er maken en de waardering en het gebruik van groen door bewoners vergroten. Daarnaast stimuleert de stichting de betrokkenheid van bewoners bij de directe woonomgeving en ondersteunt initiatieven.

De stichting is niet alleen gesprekspartner voor bewoners, maar ook voor de gemeente, woningcorporaties en scholen. De stichting bestaat uit mensen die ieder op hun eigen vakgebied input leveren. Zij begeleiden de tuininitiatieven en onderhouden intensief de contacten.

Inkijkje in de tuinen

Het eerste initiatief van *De Tuinen van Mariahoeve* was de aanleg in 2000 van de *Vlindertuin* op landgoed Reigersbergen op een voormalige groenafvalplaats. De tuin is inmiddels een bekende pleisterplaats voor de buurt. In 2009 kreeg de *Vlindertuin* een Gulden Klinker, de gemeentelijke prijs voor bewonersinitiatieven gericht op het verbeteren van de leefomgeving. Na de *Vlindertuin* volgde in 2012 *Samentuin De*

Mariahof, een moestuin als een stukje stadslandbouw in wijkpark De Horst.

In maart 2021 werd begonnen met de aanleg van *Voedselbos Mariahoeve*, op het talud langs de N14. De gemeente leverde de eerste bomen en struiken. Naast het planten van fruitbomen en -struiken werden een takkenwal en een kruidentuin aangelegd. Bij de keuze van de bomen en planten werd rekening gehouden met de ecologische zone, die vlak langs het Voedselbos loopt. Daarom is er voor zoveel mogelijk inheemse soorten gekozen, die geen negatieve invloed hebben op de aanwezige dieren en planten.

*Groene bewoners
zijn goud waard!*

Tegelijkertijd met het Voedselbos werd het *Vlinderpad* langs de sloot tussen Catharinaland en Biancaland in gebruik genomen. Het *Vlinderpad* is bedoeld als een verbindingstrook door de wijk met beplanting die aantrekkelijk is voor vogels, vlinders en bijen. De strook wordt door bewoners gewaardeerd als fijne plek om te lopen en aan te wonen en te werken, waarbij het groen voor privacy zorgt en daarnaast een verbindend element in de wijk is.

De *Verftuin* tenslotte is een samenwerkingsverband met de Grafische Werkplaats aan de Prinsegracht. De tuin is een afgezette cirkel met taartpunten waarin planten als wede, meekrap, boerenwormkruid en ossentong worden gekweekt. Deze planten leveren materiaal voor de druktechnieken van de werkplaats. De werkplaats zorgt met vrijwilligers zelf voor beheer en onderhoud van de tuin.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Foto: Website Tuinen van Mariahoeve.
Fotograaf onbekend

Samentuin De Mariahof.
Foto: Tuinen van Mariahoeve

Voedselbos Mariahoeve.
Foto: Voedselbos Mariahoeve

Dakdromen of nachtmerries?

In de laatste drie edities van ons magazine zijn verschillende aspecten belicht van het bouwen van dakopbouwen. Maarten Ruijters constateerde dat in de buurten van de 19e eeuw en de eerste helft van de 20e eeuw het stedelijk opbouwbeleid zwak is, waardoor ook visuele conflicten worden opgeroepen.

Eric Vreedenburgh toonde aan dat dakopbouwen nieuwe kwaliteiten kunnen brengen naar plekken die daarom vragen.

Rik Bauer wees op tekortschietend stedenbouwkundig en welstandsbeleid om de kwaliteiten van de bestaande stad te borgen.

Deze laatste aflevering wordt gepubliceerd nu het gemeentebestuur nieuwe mogelijkheden tot opbouwen en splitsen belooft – nu de nieuwbouw in de stad stagneert. Christiaan Weijs vat hieronder die spagaat samen.

Peter Drijver,

architect,

Vriend van Den Haag

De stad rekt zich uit

WAT EEN DAKOPBOUW VERTELT OVER WONINGNOOD,
WOONWENSEN EN HET VERANDERENDE SILHOUET VAN DEN HAAG

“En? Gaan jullie een opbouw maken?” Dat was zo ongeveer het eerste wat onze toenmalige buurvrouw vroeg, toen we in 2014 ons huis betrokken in de Rozenstraat. Ze vroeg het terloops, alsof het in dezelfde categorie viel als kozijnen schilderen of laminaat leggen.

Eerlijk gezegd hadden we daar nog geen moment aan gedacht. Dat we dit huis hadden gekocht, stemde al euforisch genoeg. Geen van beiden had ooit op zoveel vierkante meters

gewoond. Honderdachtendertig! Vier slaapkamers en een kelder.

De kinderen waren toen twee en vier. Maar na een paar jaar ontdekten we dat al die vierkante meters niet heel praktisch waren ingedeeld. Er waren twee vorstelijke slaapkamers van vier bij vijf, één kleintje van twee bij drie, en nog eentje waar je met veel gewurm maar net een hoogslaper in geperst kreeg. Het huis was duidelijk niet ontworpen op moderne gezinnen van honderd jaar later.

Tegen de tijd dat de oudste in groep 8 kwam en zijn hoofd begon te stoten tegen het plafond, keken we eens om ons heen. De Bloemenbuurt bleek bij uitstek een vruchtbare grond waarop dakopbouwen bleken te gedijen. Een scheutje woningnood, een coronalockdown eroverheen, en kijk, daar waren alweer een paar nieuwe ontsproten.

Niet altijd even geslaagd trouwens. In feite zie je bij elke dakopbouw dat er iets opgeplakt is. Soms is het alleen een kleurverschil in de bakstenen, en volgt het ontwerp verder de originele gevelindeling. Dat zie je bijvoorbeeld aan de Klaverstraat (afb.2). Bijna de hele rij is inmiddels een kopje groter geworden, maar de architectuur volgt die van panden op de Laan van Meerdervoort die oorspronkelijk al drie lagen hadden. Een geslaagde dakopbouw doet het voorkomen alsof het nooit anders is geweest.

Je ziet ook minder geslaagde dakopbouwen, die zich terugtrekken op het dak en iets lijken te zeggen als: “Ik ben er niet, hoor, kijk maar niet”. En die juist dáárom alle aandacht naar zich toe trekken. Die rare, rechtopstaande eenling met zwart-

Afbeelding 1: De Thomsonlaan: het vooraanzicht van deze opbouwen past prima bij de gevel, maar van opzij zijn het toch rechtopstaande plakken. Foto: Peter Drijver

Afbeelding 2: De Klaverstraat: hier echoën de gegroeide huizen de al bestaande drielaags woningen aan de Laan van Meerdervoort Foto: Christiaan Weijts

Afbeelding 3: Een eenzame pionier aan de Asterstraat, gezien vanaf de Wingerdstraat. Toekomstige dakopbouwers aldaar zullen het ermee moeten doen. Foto: Peter Drijver

Afbeelding 4: De Zonnebloemstraat: aan het stuk naar de Sportlaan ging het goed ... Foto: Christiaan Weijts

te schubben aan de Asterstraat (afb.3). Over één of twee generaties heeft iedereen op dat rijtje het, en zit er voor altijd een langgerekt zwart monster boven de dakrand. Iets serieuzer werden onze plannen toen we zagen hoe een buurman twee huizen verder een goede opbouw liet maken. Voor het ontwerp had hij architect Ernst Manger ingeschakeld, die door en door vertrouwd is met de stijl van de Nieuwe Haagse School. Dat pakte bijzonder goed uit. De vlakverdeling zette zich heel natuurlijk voort, en Manger bedacht een mooie pergola boven het nieuwe terras aan de straatkant. Gelukkig maar, want stel dat mijn buurman met degene in zee was gegaan die om de hoek iets maakte – zoals de zieloze zinken bak op de Irisstraat – dan hadden we dat ook moeten doen, volgens de trendsetter-regeling. De grootste gruwel zie je aan de Zonnebloemstraat, hoek Fuchsiastreet (afb. 5). Het rijtje elegante jaren '20 woningen hebben recht-

Afbeelding 5: ... maar op de hoek van de Fuchsiastreet is iets totaal wezensvreemds op het dak geland. Foto: Peter Drijver

hoekige metaalconstructies op hun kop gekregen, met een willekeurig versprongen raamverdeling, gescheiden door panelen die kunststof lijken, in precies de kleuren van vlekken op een oud matras.

Intussen merkten wij hoe het optoppen van huizen steeds onvermijdelijker leek te worden. Overal hoor je hoe jongeren geen huizen kunnen krijgen, langer thuis blijven wonen, en ook dat vooruitzicht was voor ons reden om door te zetten. In zekere zin laat elke dakopbouw zien dat de stad zichzelf herschrijft, zichzelf uitrekt. De jaren '20 woningen worden aangepast aan de noden van deze tijd: kinderen die elk een eigen kamer willen en langer blijven, thuiswerkers, opslagruimte. Daarmee groeit niet alleen het huis, maar verandert ook het silhouet van de stad. Helemaal naadloos lukt dat nooit – ook bij ons zie je nog wat kleurverschil en een onvermijdelijke loodstrip – maar het is belangrijk om te bouwen

met respect voor het oorspronkelijke ontwerp.

Voor de oude burens kwamen nieuwe, die ook een opbouw wilden. Dat gaf een hoop daadkracht, en in het voorjaar van 2023 begon de bouw. Nu hebben de kinderen er een eigen verdieping. Ruime kamers, badkamer, terrassen.

Voorlopig kunnen ze hier nog even blijven wonen. En als ze op kamers gaan? Laatst waren ze uit logeren, en waren wij even alleen boven. “We kunnen hier later altijd nog een B&B beginnen. Tegen die tijd is het klimaat hier zodanig dat ons stukje Zuiderstrand de nieuwe Costa del Sol is.”

Nou ja, als dat gebeurt is het sowieso beter om alles te verkopen, voor een hutje met houtkachel in de Achterhoek. Voor nu is alles precies goed. Alsof het nooit anders is geweest.

Christaan Weijts,
schrijver

Plein 1813 wordt nog mooier en groener!

Het iconische Plein 1813, dat met het nationaal monument symbool staat voor het einde van de Franse bezetting, zal een groene metamorfose ondergaan en ook de indeling wordt verbeterd.

Op 11 september is in het buurtcentrum De Heldenhoek aan de Elandstraat een informatieavond georganiseerd over het gemeentelijk voorstel om ons Vrijheidsplein opnieuw in te delen en te voorzien van 2.500 m² extra groen. Het voorstel wil de verblijfsruimte beter indelen (minder parkeerplaatsen), de groenstrook onder de bomen verbreden en daarmee de zichtlijnen op het monument aanzienlijk verbeteren.

In ons jaarverslag over 2019 heeft de werkgroep Levende Historie toegelicht dat wij in dat jaar hebben deelgenomen aan een gemeentelijke klankbordgroep om het Plein 1813 voor te bereiden op de toenmalige vestiging van de Israëlische ambassade en dat voor die gelegenheid een uitgebreid opfrisplan werd opgesteld om de verkeerssituatie te verbeteren en ook het groen te verfraaien.

In de loop van dat jaar zijn de plannen echter gewijzigd en heeft Israël afgezien van de vestiging van haar ambassade op nummer 4 in verband met de gecompliceerde beveiligingseisen. Daarbij is namens de Vrienden steeds met nadruk gewezen op de eisen in verband met de Rijks-monumentale status van de villa als de beveiliging zou leiden tot aantasting van het Plein en het monument. Het gevolg van de toen gewijzigde plannen door het vertrek van de ambassade was helaas wel dat ook het opfrisplan in een la belandde.

Inmiddels is er budget vrijgegeven om de mooie plannen tot

Plein 1813. Foto: Esther Langendam

verbetering van de verkeerssituatie en de vergroening alsnog te realiseren. Begin november 2025 starten de werkzaamheden, die naar verwachting in het eerste kwartaal van 2026 afgerond zullen zijn.

De werkgroep Levende Historie van de Vrienden van Den Haag volgt dit project op de voet: ons bevrijdingsplein verdient die aandacht. Daarbij worden bovendien meer belangen in één klap gediend, zoals de broodnodige bescherming tegen hittestress. De bomen rondom het plein krijgen namelijk meer ruimte en die zijn voor de verkoeling hard nodig om er prettig te kunnen vertoeven.

Emilie Linssen-Van Rossum,
levendehistorie@vriendenvandenhaag.nl

het Haagse stadsbeeld

Zo rond het jaar 2050 is naar verwachting de bevolking van onze stad gegroeid met 100.000 inwoners en die bevolkingsgroei zal ongetwijfeld gepaard zijn gegaan met een intensiever gebruik van de stedelijke ruimte. Het uitgangspunt van deze ontwikkeling is dat de stad dit verwezenlijkt met respect voor het cultuurhistorisch erfgoed, het Haagse DNA. Hoe dat Haagse DNA tot stand is gekomen, dáárover gaat 'het Haagse stadsbeeld' van Marcel Teunissen.

Verdeeld over zeven hoofdstukken beschrijft Teunissen de cultuurhistorische ontwikkeling die de stad heeft door- gemaakt. Van 1200 tot 1620 van gehucht naar de stad, de periode van 1620 tot 1860 waarin de stad groeit binnen de singelgrachten, vervolgens de tijd van industrialisering en uitbreiding buiten de singelgrachten en het interbellum van 1918 tot 1940 met een spectaculaire bevolkingstoename van 300.000 naar 500.000 inwoners.

In het vijfde hoofdstuk beschrijft de auteur de naoorlogse periode tot 1965 met de aanleg van nieuwe wijken Den Haag Zuidwest en Mariahoeve waarin licht, lucht en ruimte de ontwerpprincipes binnen de bouw worden. Daarna volgen twintig jaar stadsvernieuwing die zich onder andere ken- merkt door inspraak van mondige bewoners. Tot slot de jaren 1985 tot 2010, een periode met betere architectuur en meer aandacht voor woonomgeving met handhaving van herge- bruik van cultuurhistorische waardevolle gebouwen. Elk van de zeven hoofdstukken besteedt aandacht aan stedenbouw, architectuur, economie, duurzaamheid en bevolkingsopbouw. Zo bespreekt de auteur bijvoorbeeld in het hoofdstuk dat handelt over de periode 1860-1918 Den Haag als industrie- en ambtenarenstad, onderwijs en religie, de liberale bouwprak- tijken, de groene stad en de band met Indië.

Los daarvan besteden de hoofdstukken aandacht aan uit- eenlopende thema's, zoals het bier in de Middeleeuwen, de kelders in de stad, de hofjes, de begraafplaatsen, het Vre- despaleis, de stadhuiskwestie, de kraakbeweging, het Coupe- rusduin of de uitbreiding van het Tweede Kamergebouw. Ook een mooie pagina is die over het Woningbouwfestival ter gelegenheid van de oplevering van de 200.000^e woning, eind jaren '80 van de vorige eeuw. Dat project verschijnt aan de Dedemsvaartweg op een smalle anderhalve kilometer lange groenstrook. De vernieuwende woonhuisarchitectuur hier vestigt de aandacht op naoorlogse wijken en biedt op- lossingen voor vernieuwingsopgaven. Hoogtepunt binnen dat project is het nog steeds opmerkelijke groene 'doorkijk- gaten-gebouw' van Kees Christiaanse en Art Zaaijer. In de epiloog (maar liefst 30 pagina's) beschrijft Theunissen

het Haagse stadsbeeld, Marcel Teunissen, in samen- werking met Stichting Publicaties Haags Erfgoed, Uitgever W.BOOKS, 2025, 416 pagina's, €49,95, ISBN 978 946 2587 106. Vrienden krijgen € 10 korting.

de ontwikkeling van de stad van 2010 tot heden waarbij hij ingaat op verduurzaming, verdichting en de gemeentelijke regie bij dit alles. De auteur haalt Confucius aan: *Vertel mij het heden en ik zal de toekomst kennen*. Teunissen: "Dat is ook het motief voor dit boek. Achterhalen waarom de stad eruit ziet zoals hij eruit ziet, om vanuit dat inzicht een nieuwe laag aan de geschiedenis toe te voegen".

'het Haagse stadsbeeld' is een schitterende uitgave: een in- formatief salonboek, een naslagwerk, een luxe fotoboek met tientallen kaarten en voorzien van een pracht van een litera- tuurlijst. Een nieuw Haags standaardwerk.

Piet Vernimmen,

Vriend van Den Haag

- advertentie -

STADS
HERSTEL

DEN HAAG

GEZOCHT!

FOTO'S/INFORMATIE
OVER ONZE PANDEN
IN DEN HAAG

ZIE ONZE COLLECTIE
OP ONZE WEBSITE:

WWW.STADSHERSTELDENHAAG.NL

Wij zijn momenteel bezig met cultuurhistorische onderzoeken naar onze panden.

Om dit verleden verder tot leven te brengen, zijn we op zoek naar historische foto's en waardevolle informatie over deze panden en de voormalige bewoners.

Bent u in het bezit van zulke kostbare herinneringen en wilt u deze met ons delen?

U zou ons er ontzettend blij mee maken!

U kunt ze eenvoudig mailen naar:
info@stadshersteldenhaag.nl

Uw bijdrage brengt de geschiedenis van onze panden meer tot leven.
Dank u wel!

Kortenbos Slijkende-Breedstraat. Foto: Esther Langendam

UIT DE WIJKEN

Kortenbos – Een wijk vol diversiteit en historie

In het hart van Den Haag ligt Kortenbos, een van de oudste wijken van de stad. Wie er rondloopt ziet een levendige buurt met een gevarieerde bevolking en een rustige sfeer, maar achter de gevels gaat een eeuwenlange geschiedenis schuil. Aan tafel bij Mario Fruianu, wijkbewoner en voorzitter van Wijkorganisatie Kortenbos, komt die rijke historie tot leven.

Landelijk begin en groei naar volksbuurt

Kortenbos ontstond uit het middeleeuwse dorp Die Haghe. De kromming van straten zoals de Geest en het Slijkende volgt nog de oude ringweg rond de nederzetting. De oudste bewoning dateert uit de 13e eeuw. Tot in de 17e eeuw bleef Kortenbos landelijk, iets wat nog te herkennen is in namen als Oude Boomgaardstraat en Nieuwe Molstraat. Vanaf de 18e eeuw groeide de wijk uit tot een drukke volksbuurt met winkelstraten als het Westeinde en de Vleerstraat. Rond 1900 woonden gezinnen vaak met velen in kleine huisjes. In de 20e eeuw raakten veel van die oude woningen in verval en volgde grootschalige sloop. Portiekwoningen en flats kwamen ervoor terug en de straat Kortenbos werd een buurtpark. Toch bleven markante gebouwen behouden, zoals het katholieke ziekenhuis Joannes de Deo uit 1873 (nu HMC Westeinde), het Koorenhuis aan de Prinsegracht en stadspaleis Het

Spaansche Hof, nu beide Rijksmonumenten. Het Koorenhuis ontwikkelde zich van graanopslag tot een bruisende culturele broedplaats met cursussen, muziek en theater.

Diversiteit en verbondenheid

Wat Kortenbos bijzonder maakt, is de diversiteit. Hier vind je sociale huurwoningen naast koopappartementen, jonge gezinnen naast ouderen, mensen met uiteenlopende achtergronden. Volgens Esther Langendam, bewoonster van de Z.H.B.-Hoven en fotoredacteur van *Ons Den Haag*, is die mix juist de kracht van de wijk. “Je hebt hier van alles wat, en dat houdt het levendig en in balans. Dankzij de centrale ligging ben je bovendien zo bij het ziekenhuis, de Haagse Markt of het centrum.”

Een bijzonder hoofdstuk in de wijkgeschiedenis is de Zuid-Hollandse Bierbrouwerij (ZHB), die van 1881 tot 1974 aan de Noordwal stond. De brouwerij groeide uit tot een van de grootste van Nederland en exporteerde naar tientallen landen. Er waren vestigingen in Brussel, Parijs en Batavia. ZHB-bier was een begrip, geliefd bij arbeiders en notabelen. De brouwerij bood werkgelegenheid aan honderden Hagenaars en bepaalde decennialang de geur en het ritme van de buurt. Na de sloop verrees de woonwijk Z.H.B.-Hoven,

genoemd naar de brouwerij. Alleen een koperen herinneringsbord uit 1931 op een gevel aan de Noordstraat herinnert nog aan dit Haagse brouwverleden.

Rust, leven en uitdagingen

Kortenbos laat zich niet vangen in één beeld. Het is een wijk waarin middeleeuwen, industrialisatie en moderne tijd samenkomen. Stille straatjes en levendige pleinen wisselen elkaar af, met bewoners van alle leeftijden en achtergronden. Het is een wijk met karakter en je voelt hier de geschiedenis, maar ook de toekomst. Er wordt geleefd, gewoond en gezorgd – en dat midden in de stad.

Toch bestaan er zorgen. Het parkeren bijvoorbeeld. Volgens Mario is er te veel blik op straat in de smalle straten.

*Het is echt een wijk
met karakter. Je voelt
hier de geschiedenis,
maar ook de toekomst*

Bijna geen straat is autoluw. Het zou een verademing zijn als bewoners meer gebruik konden maken van bestaande parkeervoorzieningen in de buurt, zodat de druk op de openbare ruimte vermindert. Ook de wijkgrenzen zorgen voor verwarring. Gemeente, CBS en rijksoverheid hanteren allemaal andere definities. Neem de Torenstraat – hoort die er nu wel of niet bij? Intussen ontwikkelt de straat zich in rap tempo tot een volwaardige winkelstraat, met steeds meer supermarkten. Dat is fijn, maar waarom dan geen 30-kilometerzone? Soms lijkt het meer een racebaan dan een woon/winkelstraat.

Groen en openbare ruimte

Over het groen zijn bewoners gematigd positief: Kortenbos is redelijk groen, maar het kan beter. Meer bomen, meer bankjes en meer slimme oplossingen zouden de leefbaarheid vergroten. De renovatie van de kades langs Noordwal en Veenkade was fraai, maar een kans werd gemist: wandelaars moeten nu lopen langs de geparkeerde auto's aan de huizenkant in plaats van langs het water.

Een sociaal en cultureel hart

Een bijzonder element van de wijk is het stadsklooster van de Vincentiusvereniging Den Haag. Deze vereniging strijdt al sinds 1846 tegen armoede en herbergt Theater in de Steeg en buurthuis De Kronkel, belangrijke pijlers in het sociale en culturele leven. Hier vinden buurtbewoners elkaar, ongeacht achtergrond. “Of je nu religieus, alternatief of lekker Haags bent, het gezamenlijk koesteren van ontmoetingsplekken

Kortenbos Z.H.B.-Hoven. Foto: Esther Langendam

draagt bij aan verbinding,” klinkt het. “Er wordt veel georganiseerd – wijkfestivals, buurttafels, bijeenkomsten – maar het is belangrijk die ontmoetingen vast te houden en verder uit te bouwen.”

Trots en toekomst

Kortenbos is een wijk met een rijke geschiedenis, een kleurige heden en een toekomst vol mogelijkheden. Er is trots, betrokkenheid en realisme. “We zijn tevreden, maar dat betekent niet dat we achterover kunnen leunen,” zegt Esther. “Er is altijd ruimte voor verbetering. En als we dat samen doen – bewoners, gemeente en organisaties – wordt Kortenbos alleen maar sterker.”

Typisch Haags

Wat Kortenbos zo bijzonder maakt, is dat het een wijk is waar het Haagse karakter voelbaar blijft. Niet alleen in de historische gebouwen en de straatpatronen, maar ook in de manier waarop bewoners met elkaar omgaan: direct, betrokken en met een vleugje humor. Kortenbos laat zien hoe oud en nieuw hand in hand kunnen gaan en hoe een wijk zich steeds opnieuw kan uitvinden zonder haar ziel te verliezen.

Michael Toorop,

Kitty Bos,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Kortenbos Bakkerstraat. Foto: Esther Langendam

De ware Jacob

Op Sint-Jacobsdag, 25 juli, is oud-bestuurslid en erelid van de Vrienden van Den Haag Jacob Bijl verkozen tot de Ware Haagse Jacob van 2025. De verkiezing vond plaats in de monumentale Grote of Sint-Jacobskerk, waar Jacob feestelijk werd geëerd voor zijn jarenlange inzet voor de stad.

Met zijn achtergrond als theoloog, een lange carrière in het onderwijs én zijn niet aflatende inzet als vrijwilliger bij Gilde Den Haag, vormt Jacob een toonbeeld van maatschappelijke

Foto: Ramona Verhoek

betrokkenheid. Ook binnen onze eigen vereniging, De Vrienden van Den Haag, heeft hij zich op vele manieren verdienstelijk gemaakt. Zijn collega Rieks Toxopeus schreef een treffende aanbeveling, die zonder enige twijfel leidde tot Jacobs verkiezing.

De verkiezing maakt deel uit van de viering van Sint-Jacobsdag, een traditie die sinds 2024 jaarlijks wordt gevierd in Den Haag. Alleen mensen met de naam Jacob, Jacoba of een afgeleide daarvan – zoals Jaap, Jacqueline, Jack, Jamie, Ayoub of Jacky – kunnen meedoen. De winnaar krijgt een jaar lang gratis toegang tot alle evenementen in de Grote Kerk – officieel de Grote of Sint-Jacobskerk – vernoemd naar apostel Sint-Jacobus de Meerdere, de beschermheilige van Den Haag. Naar hem is ook de Jakobsroute vernoemd: de pelgrimsroute naar Santiago de Compostella en de bedevaart naar het graf van Sint-Jacobus in het gelijknamige Spaanse plaatsje. De Vrienden van Den Haag feliciteren Jacob van harte met deze welverdiende eer. Een ware Jacob, in hart en ziel!

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Gevelstenen van Hoeve Ysendoorn

In de binnentuin van begraafplaats Nieuw Eykenduynen zijn onlangs twee historische gevelstenen herplaatst. De stenen, met het opschrift “Eyken Duynen”, waren ooit onderdeel van de monumentale Hoeve Ysendoorn, die begin 19e eeuw op deze locatie werd gebouwd.

De hoeve moest in 2017 wegens bouwkundige gebreken worden gesloopt. Om te voorkomen dat ook de gevelstenen verloren zouden gaan, werden ze veiliggesteld, zij het zwaar beschadigd.

Dankzij de inzet van de Vereniging Vrienden van Den Haag, en in het bijzonder de werkgroep Levende Historie, zijn de stenen nu gerestaureerd en op speciaal ontworpen sokkels in de centrale hof geplaatst.

De vereniging nam zelf het initiatief én de kosten op zich om dit tastbare stukje Haagse geschiedenis zichtbaar te behouden voor toekomstige generaties.

Ook uitvaartorganisatie DELA, beheerder van de begraafplaats, werkte mee aan het plan. De zichtbare plaatsing past bij hun visie op begraafplaatsen als plekken van herinnering, niet alleen van rouw.

Het project is een mooi voorbeeld van samenwerking tussen

bewonersinitiatief en professionele organisaties, waarbij erfgoedbehoud en betekenisvolle openbare ruimte hand in hand gaan. De gerestaureerde stenen vormen nu een ingetogen eerbetoon aan het verleden, op een plek waar mensen dagelijks stilstaan bij leven en verlies.

De redactie,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

De gevelstenen zijn te bekijken op Nieuw Eykenduynen, Kamperfoeliestraat 2A. Foto: Esther Langendam

Een Vriend stelt zich voor

Esther Langendam, 1956.

Geboren in Den Haag.

MBO-opleidingen Gezinszorg en

Commercieel medewerker.

Fotoacademie Rotterdam.

Weduwe, een zoon.

Woonachtig in Kortenberg.

Wanneer werd je lid van onze Vereniging?

"Twee jaar geleden. Ik zocht vrijwilligerswerk en kwam via de werkgroep Activiteiten van de Vrienden in contact met de vorige redactie van Ons Den Haag, waarvoor ik nu de fotoredactie doe."

Een opsomming van alles wat deze veelzijdige vrouw al deed in haar leven, zou een lange lijst opleveren. Haar tweede natuur is aanpakken en organiseren. Ze had een goede baan in de zorg, was fractie-assistente bij de PvdA in Den Haag en runde met haar ex vijf jaar Restaurant Le Gourmand in Benoordenhout, dat een Michelin-onderscheiding kreeg. Ze organiseerde festivals in de Haagse muziektempel Paard. Als fotograaf bracht zij verschillende fotoboeken uit, waaronder *Puchfeest*; over de Puch-brommer, het icoon van de Haagse jeugdcultuur in de jaren zestig. Voor berijders van de Puch (en Tomos) organiseerde Esther een aantal jaren de legendarische 'Kâhwe Klâhwe'-tocht, op de laatste januari-zondag, vanaf de Scheveningse boulevard naar de Haagse binnenstad. Tot 2020, daarna hield deze optocht op te bestaan, onder andere door de verplichte milieuvergunning voor tweetaktbrommers. Ruim een jaar lang nam Esther een groepje jonge vluchtelingen mee op ontdekkingsstocht door Den Haag om hen in aanraking te brengen met onze democratie, taal, cultuur, kunst en natuurlijk de stad Den Haag. Al deze in-

Foto: Esther van der Wallen

drukken werden weergegeven in haar fraaie foto-expositie 'Oost West, Thuis Best'. Er waren meer foto-exposities van haar werk. Dit voorjaar was er de prachtige fototentoonstelling 'Provenance' van Esther in Pulchri, over de herkomst en waarde van ambachtelijke kleding uit het interbellum (1920-1930). Met modellen als tijdloze silhouetten in een modern vormgegeven omgeving, ontstond een dialoog tussen verleden en heden.

Esther was de partner van Jan de Leef. Hij en zijn broer Frans waren loodgieters en dakdekkers. De broers kwamen in aanraking met zeefdrukken en ontdekten het als kunstvorm. Ze begonnen met het maken van zeefdrukken van Haagse stadsgezichten, raakten bekend en werden succesvol als het kunstenaarsduo De Leef. Ze werkten samen tot het overlijden van Jan in 2002.

Voel je je Hagenaar?

"Hagenees. Ik ben opgegroeid in de Archipelbuurt, maar heel Den Haag is mijn thuis. Nu woon ik alweer 36 jaar in de Z.H.B.-Hoven, waar tot 1974 de Zuid-Hollandse Brouwerij in bedrijf was. Na de sloop kwamen er hofjes voor in de plaats, die ernaar werden

vernoemd. Het zijn sociale huurwoningen, die enkele jaren geleden gerenoveerd zijn. Dat gaf veel overlast en omdat sommige bewoners een beperking hebben, deed ik toen mijn best als tussenpersoon naar Staedion. Ik ben een soort buurtmoeder geworden, het contact met Staedion is goed en we organiseren geregeld iets leuks voor de bewoners."

Wie is jouw favoriete Hagenaar?

"Marnix Rueb, de bedenker en tekenaar van Haagse Harry. Hiermee zette hij Den Haag op de kaart. Rueb liet via Haagse Harry de wereld - in het Haags - weten wat en hoe de Hagenees denkt."

Heb je een favoriete plek in Den Haag?

"Ja, dat zijn veel plekken. Maar toch noem ik hier het Prinsevinkspark, een heel bijzonder sfeervol stukje Den Haag."

Wat vind jij belangrijk voor Den Haag?

"Ik kijk met fotografenogen naar de stad. Met name na corona is de openbare ruimte overvol geworden. Overal terrassen, uithangborden, lichtreclames. Het doet afbreuk aan de authenticiteit. Verder is het ook rommelig, er is geen rust meer in het straatbeeld."

Wat wil je verder nog kwijt?

"Ik hecht veel waarde aan sociale contacten. Met Rutger Bregman geloof ik dat de meeste mensen deugen. Maar het algemeen belang lijkt vergeten, ook als je ziet hoe men met de stad omgaat. Mensen wees er zuinig op!"

Jan Bron Dik, interview

Wilt u ook een keer geïnterviewd worden voor deze rubriek? Neem dan contact met ons op via redactie@vriendenvandenhaag.nl

Kunst en design in de openbare ruimte: hoe fraai is Den Haag?

‘Een voetganger moet zich prettig kunnen voelen, in een aantrekkelijke omgeving met voldoende rustpunten,’ zo valt te lezen in de nieuwe gemeentelijke nota *Ruimte voor lopen in Den Haag*. Voor een veilige, gezonde en inclusieve stad. Maar waarom niet ook: voor een fraaie stad? De Vrienden van Den Haag maken er zich sinds de oprichting in 1973 hard voor, ongeacht of het om architectuur, stedenbouw, erfgoed, groen of water gaat.

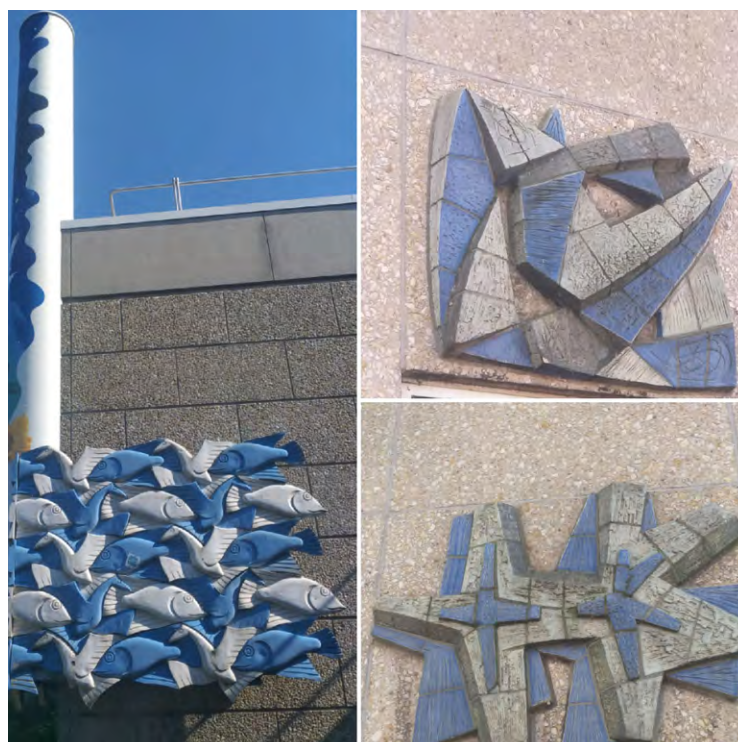
In de komende nummers gaan we als een soort voetganger uit de gemeentelijke nota juist die fraaie stad verkennen, ons concentrerend op kunst en design in de openbare ruimte. De stedelijke omgeving zal verrassend, raadselachtig, fraai en tegelijk lelijk blijken. We gaan in gesprek met de personen en instanties die besluiten over de inrichting van die openbare ruimte of erbij betrokken zijn: kunstenaars, gemeente, rijk, instellingen, particulieren en bewonersgroepen. We gaan op zoek naar niet officieel gesanctioneerde, spontane of illegale kunstuitingen op straat, en we kijken met aandacht naar straatmeubilair: de bankjes, straatlantaarns, afvalbakken, bloembakken, fietsnietjes en fietstrommels,

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Afbeelding 3

straatpaaltjes, reclamezuilen, borden, kiosken, muren en elektriciteitshuisjes (de laatste steeds vaker voorzien van *street art*).

We openen de serie artikelen op luchtige wijze, zonder veel pretentie, zonder veel context, door te wandelen door een willekeurig deel van de stad. Ons startpunt is het Kunstmuseum/Fotomuseum. We geven onze ogen de kost. Aan de buitenmuur zien we een werk van Sol LeWitt, zo zegt het informatiebordje in het gras. Architect Sjoerd Schamhart wilde het niet op zijn gebouw, weten we, maar het kwam er toch. In de grasstroken, c.q. tuin, rond het Kunstmuseum staan veel beelden, maar informatieborden ontbreken veelal. Jammer, een gemiste kans en ergerniswekkend voor de bezoeker én de kunstenaar. De digitaal vaardige mens vindt de informatie wel op de website bkdh.nl (oftewel Buitenkunst Den Haag), een mooi initiatief van Stroom Den Haag en de gemeente, maar de website is onvolledig, zo zal tijdens onze wandeling blijken.

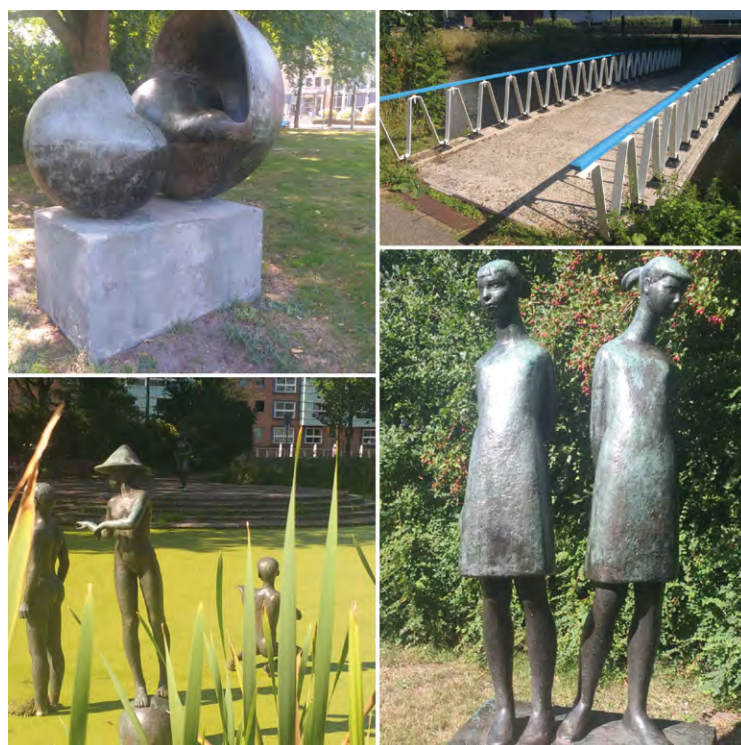
We lopen de Willem de Zwijgerlaan in. Op paaltjes die de straat afperken (elders in het land Amsterdammertjes genoemd) ontdekken we het logo van de Haagse ooievaar. Echter: de paaltjes zijn helemaal donkergroen geverfd, waardoor het logo niet opvalt. Ze zijn functioneel, weren de auto's van de stoepen op de hoek van de straat. De alomtegenwoordige grijze afvalbakken met een dakje erboven en een stip-

penpatroon zijn fraai, maar omdat de stippen ook grijs zijn vallen die niet op. Ze staan soms scheef. Elders in de stad, niet hier, vind je op deze bakken een uit het metaal gestanst ooievaarslogo, maar die zijn vaak erg verroest. We komen langs een raamgalerie: leuk en luchtig (afb. 1). Vlakbij staat een wonderlijke 'onthoofde' lantaarnpaal zonder lamp. Verder maar weer. Onderweg naar de van Boetzelaerlaan passeren we een bonte stoet aan afvalbakken, fietsnietjes, fietstrommels en paaltjes in diverse uitvoeringen. Al die elementen fascineren ons. We zijn benieuwd wie daarover de regie voert. Op de hoek bij de Van Boetzelaerlaan staat een beeld van Jack van Osnabrugge uit 1979, een van de weinige beelden in het 'buitenkunstarde' Statenkwartier, helaas staat er geen bordje bij. Vlakbij, op een jeu de boules-veldje bij café Happy Days (gemarkeerd met het straatnaambordje Jeu de Boetz), is een prachtig scorebordje aangebracht. Bij nr. 85 op de Willem de Zwijgerlaan is een mooi voorbeeld van een privaat kunstwerk te zien, een plastiek van kunstenaar Inez van Maanen van een menselijk hoofd, aan de gevel gemonteerd, met daarnaast opvallend glaswerk (afb. 2). Dit deel van de laan is omgetoverd tot vogelparadijs: op 38 bomen hangt een vogelhuisje. Wie zit hier achter?

We steken het Verversingskanaal over en lopen over de Houtrustweg richting Sportlaan. Bij de ingang van het terrein van de rioolwaterzuivering zien we een opvallend plastiek van vissen en vogels á la Escher en niet ver daarvandaan een met

Afbeelding 4

Afbeelding 5

planten en meeuwen blauwgroen beschilderde industriële pijp. Beide staan niet vermeld op bkdh.nl. Wél vermeld staat de kronkelende buisstructuur met felle kleuren van Jan Snoeck ('De Kleurpijp', uit 1972), iets verderop in de bosschages. Op het Stedin-gebouw op de hoek met de Sportlaan zien we twee opmerkelijke grijsblauwe geveltableaus. Kunst van hoog niveau, maar onbekend bij bkdh.nl (afb. 3).

We arriveren bij de Houtrustbrug. Aan de kant van de Kranenburgweg, staat een lange witte V-vorm met kleurige sprietten, een plastiek van Fredy E. Wubben uit 1987 die dan weer wél op bkdh.nl staat. Het beeld valt niet erg op en zou elders beter tot zijn recht komen. In de sokkel vinden we een fraai patroon dat een zon of mensfiguur met verentooi voorstelt: uitgehakt, uitgesleten? Zat dit motief al in de steen toen deze voor de sokkel geselecteerd werd? Een raadsel. Vlak bij het beeld, op het voetpad bevindt zich een rustpunt in de vorm van een stenen bank, half door gras overwoekerd. Verwaarloosd straatmeubilair dus: Wie is voor het onderhoud verantwoordelijk? Waar kan je je zorgen hierover melden? Iets om later uit te zoeken. Aan weerszijden van de Houtrustbrug kruisen verschillende fietspaden elkaar. Bij zo'n kruispunt, net als elders in de stad, is op de grond vaak een Sol LeWitt-achtig trapezium met kruis aangebracht; dat vak moet je vrij houden om kruisend fietsverkeer niet te belemmeren als je voor het stoplicht wacht. We lopen naar het beeld aan de Conradkade op de hoek van de brug, een figuur op een paard, het staat ook op bkdh.nl: Amazone van Bram Roth (1960).

Op het gebouw hoek Conradkade/President Kennedylaan zien we een betongraffito-reliëf op een immense wand van 25 meter hoog (een formaat uniek in Nederland), helaas niet te vinden op bkdh.nl. De maker is Harry op de Laak. Dit tableau heet *Natuur en Techniek* en werd in 1957 gemaakt voor het Caltex hoofdkantoor. Bij de sloop hiervan in 2017 werd het werk bewaard en op verzoek van omwonenden en door inzet van de Vrienden in 2019 opnieuw aangebracht op het nieuw verrezen wooncomplex (afb. 4).

Vóór het gebouw, langs de President Kennedylaan, staat een bijzonder lullig ogende rij paaltjes zonder functie en verderop een kabelkastje zo dicht langs het fietspad dat je er tegenaan zou kunnen fietsen. Rood-witte tape waarschuwt om dat niet te doen.

We wandelen verder door de groenstrook van het Stadhoudersplantsoen, langs prachtige blauwwitte bruggetjes over het water, waarvan er ook meerdere in Den Haag zuidwest staan. We gaan nog uitzoeken wie de ontwerper is.

We passeren een speelplek, een basketbalkooi en verscheidene beelden (allemaal ook weer zonder informatiebordjes, het verhaal wordt eentonig), zoals *Spel en zekerheid* van Lidi Buma-van Mourik Broekman, een beeldengroep deels in het water, deels op het land (afb. 5).

Voordat we aan het eind van het wandelpad de Stadhouderslaan oversteken zien we links 'op die ellendige hoek van de Stadhouderslaan' volgens de kunstenaar zelf, een omgevings-

Afbeelding 6

Afbeelding 7

kunstwerk met vijvers (die vaak droog staan) en zes massieve sculpturen van Carel Visser.

Op de hoek van de Kennedylaan en de Johan de Wittlaan ontwaren we aan de wand van een kantoorgebouw een reliëf met paard van Albert Termote (1955), gemaakt voor de nieuwbouw van het Productschap voor Akkerbouw. De dame op het paard is Ceres, de Romeinse godin van de landbouw en het graan. Vlakbij zien we op de hoek bij het Catshuis het Cortenstaal-plastiek van Lon Pennock (*Balance of Sheets*, 1977) en ook het abstracte beeld van Antoine Pevsner (*Ruimtelijke constructie in de derde en vierde dimensie*) dat hier in verband met de NAVO-top tijdelijk is neergeplant. De perikelen rond die plaatsing werden besproken in de vorige Ons Den Haag ('Een meesterwerk in de berm, dat er wat verloren bij staat'). Kijkend richting Omniversum/Museon zien we het beeld van Nelson Mandela met in zijn 'slipstream' de in de stoeptegels uitgehouwen voetstappen van kinderen (Arie Schippers, *Long Walk to Freedom*, 2012) (afb. 6). De ronde bioscoopzaal van het Museon is opgesierd met een moderne muurschildering van een zwarte vrouw en een blanke man. Dan valt ons oog op het meest spontane kunstwerk van de dag: een geknakte paal op het fietspad, omwonden met rood-witte tape.

Daarmee eindigt onze tocht voor vandaag. Tijd voor een kop koffie bij Brasserie Berlage, waarbij we uitkijken op monumentale rustpunten: twee banken van Piet Zwart. En vlak naast ons ligt een putdeksel met eronder, in de put, moeilijk zichtbaar weliswaar, een torso: The Well van

Anthony Gormley uit 2000 (afb. 7).

Gezeten op het terras, en nog bijkomend van de vele indrukken, worden we getipt over een bijzonder kunstwerk in de Doornstraat. Op pad dus maar weer, over de Eisenhowerlaan. De groenstrook, met die half verroeste tramsporen, zou een perfecte plek voor buitenkunst zijn. We staan even stil bij het kunstwerk Floating Point van Arno van der Mark in het Rooseveltplantsoen, een geschenk van de Nederlandse Waterschapsbank aan de gemeente Den Haag. Vlak daarnaast zien we een steen met de tekst "Paul Acket. Zijn North Sea Jazz Festival geeft Den Haag wereldwijde promotie." Het jaartal erbij is 1993. Let vooral even op het woordje geeft ... (afb. 8). Zo komen we via een omweg bij Doornstraat 118, de oude Christelijke Meisjesschool, nu broedplaats De School. Op de dakrand staat een vrouw die klaar lijkt te staan om een sierlijke sprong te maken. Het is een fraai beeld van Bert Haaitma. Minder makkelijk te zien, aan de zijkant van het gebouw, is door dezelfde kunstenaar een zwemmende jongen op een horizontale ladder geplaatst. Intrigerende voorbeelden van spontane kunst in de openbare ruimte die zich onttrekt aan officiële registratie, een omweg waard (afb. 9).

De Haagse Kunstjongens,
Frank Hendriks,
excursies@vriendenvandenhaag.nl
Gerard van der Bijl,
Vriend van Den Haag

Afbeelding 8

Afbeelding 9

Foto's van afbeeldingen 1 t/m 9: Frank Hendriks/Jacob van der Bijl

Nieuwe Haagse School

Onlangs verscheen van de hand van Saskia Gras haar boek *Nieuwe Haagse School – Bovenal vrij 1945-1975*, geschreven ter gelegenheid van het vijftiengjarige jubileum van de Stichting Haagse Beeldende Kunst en Kunstnijverheid (HBKK) en gepresenteerd in samenhang met een tentoonstelling in het Kunstmuseum Den Haag.

De term *Nieuwe Haagse School* staat volgens Saskia Gras voor een breed scala aan artistieke opvattingen, met als gemeenschappelijke noemer het vrijheidsideaal en een sterk persoonlijk, individualistisch perspectief. Geen dogma's, geen opgelegde theorieën en zeker geen verplichting om figuratief of abstract te werken. Er was maar één vereiste: het werk moest karakter tonen. De een werkte

teer en verfijnd, de ander brutaal en expressief – ook voor radicale uitingen was ruimte. Het was zeer karakteristiek voor het kunstklimaat in Den Haag in deze tijd, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Amsterdam waar bij de COBRA-beweging nogal wat dogma's golden.

Jenny Dalenoord, *De fabriek*, 1955, lino Detail

Het beeld “dat de abstracten in Amsterdam zaten en de figuratieven in Den Haag” is dus niet waar volgens Gras en ze vervolgt: “waar Amsterdamse kunstenaarsgroepen op een zeker moment alle figuratieven buitensloten, omdat ze de realistische kunst associeerden

met de nazi's, zat in Den Haag iedereen bij elkaar: je kon net zo gemakkelijk omgaan met een abstracte Willem Hussem als een figuratieve Herman Berserik. Dit vrijheidsdenken was vooral bepalend voor kunstenaars die vóór de Tweede Wereldoorlog geboren waren en de oorlog en bevrijding bewust hadden meegemaakt. Die ervaringen gaven hun kunst een gevoel van urgentie: vrijheid moest zichtbaar en voelbaar zijn. Er leefde een diepgewortelde hoop op een betere samenleving, waarin het grote publiek betrokken werd bij authentieke, oprechte kunst.

Cultuur en de Haagse Gemeenteraad

De uitspraak 'Bovenal vrij' uit de titel van het prachtig vormgegeven en rijk geïllustreerde boek was meer dan slechts een leus; het weerspiegelde een levenshouding die diep doordrong in alle geledingen van de Haagse kunstwereld – van de kunstenaars tot de gemeentebestuurders. In de jaren vijftig was dat iets nieuws én volgens Saskia uniek binnen Nederland. Zij wist na gedegen wetenschappelijk onderzoek aan te tonen dat de gemeente Den Haag vanaf de vijftiger jaren actief beleid voerde om veel kunst in de openbare ruimte te plaatsen, mede door de invoering van speciale percentage-regelingen. Hierdoor werd 2% van de bouwsom van gemeentelijke projecten vanaf 1952 automatisch gereserveerd voor kunst. Landelijk gold een vergelijkbare regeling, waarbij slechts maximaal 1,5% van de bouwkosten aan decoratie besteed mocht worden.

Deze beleidsmaatregelen pasten binnen brede maatschappelijke doelstellingen van die tijd: volksopvoeding en cultuurspreiding. De overheid, en vooral gemeenten zoals Den Haag, zagen spreiding van cultuur als een 'wapen tegen geestelijke vervlakking'. Kunst in de openbare ruimte moest burgers in aanraking brengen met diverse culturele uitingen en zo bij-

Foto: Kees Lutkie

Nieuwe Haagse School. Bovenal vrij 1945-1975.
Saskia Gras, 256 pagina's, circa 360 afbeeldingen
€ 39,95 (WBOOKS 2025).

Jan Cremer, Portret oud KNIL militair, 1956, verf op papier, Museum de Fundatie

De tentoonstelling *Nieuwe Haagse School* is van 6 september t/m 7 december 2025 te zien in het Kunstmuseum Den Haag

opgeheven; de taken werden overgenomen door het Haags Centrum voor Beeldende Kunst, nu Stroom Den Haag genaamd, en als opvolger van de Jacob Marisprijs werd de Ouborgprijs ingesteld.

Het was in Den Haag dat op 25 februari 1972 de eerste Arto-teek van Nederland aan de Denneweg, feestelijk werd geopend.

Al pratend keren we – steeds enthousiaster geworden – terug naar het boek met zoveel nieuwe tot nu toe onbekende feiten over het zo rijke culturele leven kort na de Tweede Wereldoorlog tot 1975 in onze stad. Voor het eerst wordt aandacht besteed aan het grote aantal vrouwelijke kunstenaars van de Nieuwe Haagse School. Ook kunstenaars afkomstig uit de Nederlandse rijksdelen – hier nauwelijks nog bekend – maar in het buitenland zeer succesvol, komen ruimschoots aan bod.

Ursula de Goede-Broug,

redactie@vriendenvandenhaag.nl

- advertentie -

dragen aan hun geestelijke en culturele ontwikkeling. De culturele afdeling van de PTT hanteerde een eigen regeling. Zo zijn veel postzegels naar ontwerp van 'Nieuwe Haagse School' kunstenaars gereproduceerd op een zwarte ondergrond in het boek, deze zegels doen nu spectaculair aan.

Posthoorngroep

Het merendeel van de Haagse kunstenaars was afkomstig van de twee academies die toentertijd gehuisvest waren in de stad, de Koninklijke en de Vrije Academie. Pulchri Studio, De Haagse Kunstkring en Bodega De Posthoorn waren geliefde plaatsen om elkaar te ontmoeten. Op initiatief van Jaap Nanninga werden vanaf 1949 door een aantal kunstenaars schilderijen geëxposeerd in De Posthoorn aan het Lange Voorhout, met zo'n succes dat de eigenaar van het café, de heer Knijnenburg, in 1950 het naburige pand huurde. De kunstenaars mochten er gratis exposeren en zo ontstond het begrip de Posthoorngroep.

Voorvechters voor Kunst en Cultuur

Den Haag kende in deze tijd ook tal van pleitbezorgers voor kunst onder wie Victorine Hefting, museumdirecteur, presidente van de Vrije Academie, lid van de gemeentelijke kunstcommissies en jurylid van de Jacob Marisstichting. De Jacob Marisstichting, waar jaarlijks de Jacob Marisprijs werd uitgereikt, was een Haags initiatief. In 1990 werd deze Stichting

ERGRA
optiekspecialisten
Sinds 1927

Onze merken

Andy Wolf
Hackett Bespoke
Schnuchel
Paul Smith

Chanel
Tom Ford
Prada
Serengeti

Lindberg
MaxMara
Eyetan 7285
TITANflex

Maatwerk voor uw ogen

- Exclusieve designmonturen
- Varilux specialist
- Contactlenzen
- Maatwerk en innovatieve producten

Ergra Optiekspecialisten
www.ergra.nl

Van Hoytemastraat 107
Frederik Hendriklaan 242

tel 070 - 324 94 70
tel 070 - 354 18 68

Een optimistische verbinder en vernieuwer in het Kunstmuseum

Ruim een jaar staat prof. dr. Margriet Schavemaker nu aan het roer van Kunstmuseum Den Haag. Hoog tijd voor een nadere kennismaking dus!

Een waargemaakte kinderdroom

Margriet vertelt dat ze als kind al ervan droomde om later in een museum te gaan werken. Haar opleiding als kunsthistoricus en filosoof aan de Universiteit van Amsterdam legde daar natuurlijk een solide basis voor. Haar specialisatie is moderne en hedendaagse cultuur en musea, waarbij tegen-cultuur, feminisme, nieuwe media, diversiteit en inclusie belangrijke aandachtspunten zijn in haar activiteiten.

Tussen 2009 en 2019 werkte Margriet in diverse hoedanigheden bij het Stedelijk Museum in Amsterdam. In 2019 stapte ze over naar het Amsterdam Museum om daar artistiek directeur te worden. Sinds 2018 is ze voor één dag in de week bijzonder hoogleraar Media en Kunst in de Museale Praktijk aan de Universiteit van Amsterdam bij de afdeling Media Studies. En nu dus het Kunstmuseum!

Een mooie erfenis

Op de vraag wat de nieuwe directeur bij haar aantreden aantrof, antwoordt ze dat ze onder de indruk was van de professionaliteit en de gedrevenheid van de staf en, vanzelfsprekend, ook van het prachtige Berlagegebouw en de fenomenale collecties, die bij elkaar zo'n 170.000 stukken omvatten. Margriet benadrukt dat we daarbij niet alleen moeten denken aan de Haagse School, Mondriaan en Escher, maar ook moeten beseffen dat het Kunstmuseum onderdak biedt aan grote collecties hedendaagse kunst, Islamica, Delfts Blauw, mode en, we zouden het bijna vergeten, muziekinstrumenten.

Waar gaat het museum heen?

Zoals dat gaat, bij het aantreden van een nieuwe directeur moet er ook opnieuw nagedacht worden over de koers van de organisatie. Margriet vertelt enthousiast over het proces, waarbij vertegenwoordigers van alle geledingen in het museum in tien sessies met elkaar gepraat hebben over een nieuwe missie en visie, en ze is zichtbaar trots op het resultaat.

De kernbegrippen daarin zijn optimisme, meerstemmigheid en ondernemerschap. Optimisme, omdat het museum gelooft te kunnen bijdragen aan een mooiere en meer rechtvaardige wereld. Meerstemmig, omdat iedereen voldoende aandacht moet krijgen, ook degenen die tot nu toe niet

Margriet Schavemaker. Foto: Esther Langendam

genoeg werden gehoord. Ondernemend, omdat het museum wil innoveren, experimenteren en zoeken naar nieuwe manieren om kunst en publiek te verbinden.

2026: het jaar van de collectie

Hoe gaat die visie de komende tijd gestalte krijgen? Volgend jaar is omgedoopt tot het jaar van de collectie, en er gaat nogal wat gebeuren. Om te beginnen gaat de tentoonstelling *Ontdek het Moderne* op de schop om een frisse kijk te geven op de collectie moderne en hedendaagse kunst. De vaste Mondriaanopstelling gaat dicht, al zal een ruime selectie werken terugkeren in de nieuwe collectietentoonstelling. En een ander deel van de Mondriaancollectie gaat op reis. Dat biedt weer mogelijkheden voor interessante bruiklenen uit andere musea, waar Margriet vooralsnog niets over wil zeggen, al belooft de twinkeling in haar ogen veel goeds.

Volgend jaar bestaat het Koninklijk Conservatorium 200 jaar, reden om de collectie muziekinstrumenten weer te tonen. Er komt ook speciale aandacht voor de modecollectie, die volgend jaar haar vijfenzeventigste verjaardag viert.

Het Kunstmuseum en de stad

Al sinds 2009 organiseert het museum zogenaamde stadsdeelavonden. Elk stadsdeel van Den Haag krijgt minstens een keer per jaar zijn eigen avondje uit in het museum waar kunst te zien is en allerlei andere activiteiten plaatsvinden. De beweging in tegengestelde richting moet nog meer vorm krijgen: hoe kan het museum dingen elders in de stad

tot stand brengen, waar mogelijk in samenwerking met Haagse kunstenaars en andere makers en instellingen?

Escher in het Paleis

Een actueel onderwerp waar we natuurlijk niet omheen kunnen is de toekomst van Escher in het Paleis, de permanente overzichtstentoonstelling van M.C. Eschers werk in het voormalige paleisje van Koningin-Moeder Emma aan het Lange Voorhout. Zoals bekend is er lang gepraat over een verhuizing naar de voormalige Amerikaanse ambassade in het gebouw van Marcel Breuer. In mei van dit jaar werd bekend dat er een kink in de kabel was gekomen. Particuliere partijen bleken in Amsterdam een grote Escher 'experience' te ontwikkelen met ook ruimte voor het tonen van originele werken. Deze plannen hebben een stevige basis en de 'experience' zal veel bezoekers trekken. Hierdoor valt de bodem weg onder de exploitatie van een nieuw Eschermuseum in het ambassadegebouw. Dat wil volgens Margriet Schavemaker niet zeggen dat het einde van Escher in het Paleis in zicht is. Integendeel, de Eschercollectie is de grootste museale collectie ter wereld, zodat het museum kan uitgaan van zijn

eigen kracht. Hoe het dan verder moet met het ambassadegebouw? Hiervoor is de gemeente aan zet, wordt ongetwijfeld vervolgd.

Topprioriteiten

We sluiten af met de vraag wat de drie topprioriteiten zijn waarvoor Margriet zich geplaatst ziet. Dat zijn volgens haar: het laten groeien van het museum in zichtbaarheid en relevantie; bijdragen aan de leefbaarheid van Den Haag; en de instandhouding van het Berlagegebouw en de Schamhartvleugel. De laatste grote renovatie van het Berlagegebouw was in 1995-1998 en de gebouwen, beide in eigendom van de gemeente Den Haag, zijn wel weer een punt van zorg. Denk aan een betere klimaatbeheersing, verduurzaming en bescherming tegen de stijgende grondwaterstand. De gemeente is bezig met de voorbereiding van nieuwe renovaties en zal naar verwachting in de zomer van volgend jaar met een plan van aanpak komen.

Marcel Tielemans,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

BIJZONDERE STRAATNAMEN

De Kleine Keizer

Verscholen in het centrum van Loosduinen, tussen de Loosduinse Hoofdstraat en de Tramstraat, ligt de Kleine Keizer. De straat is vernoemd naar Gerrit Keizer (1874-1946), geboren in het Friese Oudebildtzijl. Op zesjarige leeftijd was hij nog maar 55 centimeter lang en zou uiteindelijk 98 centimeter worden. Door zijn geringe lengte was hij al jong een bezienswaardigheid. Onder de naam 'Kapitein Fourmi' of 'Prins Mignon' trad hij op in diverse Europese landen. Later ontwikkelde hij zich tot een veelzijdig entertainer, hij zong, danste, goochelde en was actief als komiek en acrobaat. Zijn optredens brachten hem naar steden als Parijs en Londen, maar ook naar verder gelegen gebieden in Oost-Europa, waar hij met zijn shows veel succes oogstte. In 1893 besloot Keizer zijn geluk in Amerika te zoeken, waar hij hoopte door te breken op de wereldtentoonstelling van Chicago. Hoewel zijn Amerikaanse avontuur niet het verhoopte succes bracht, bleef hij in Amerika actief als artiest. Toch niet gelukkig, keerde hij terug naar Nederland en ging in 1906 met zijn moeder en enkele broers in Loosduinen wonen. Hier werkte hij als sigarenhandelaar, boekhouder en prediker. Ook hielp hij lokale tuinders met hun administratie. Zijn kleurrijke leven maakte hem tot een bekende figuur in Loosduinen. Hij was een graag geziene persoon in de lokale

Gerrit Keizer, 1920.
Foto: Haags Gemeentearchief

gemeenschap en zette zich in voor minderbedeelden. In 1946 keerde hij terug naar zijn geboortedorp Oudebildtzijl, waar hij kort daarna overleed. Zijn levensverhaal is opgetekend door een verre verwant, Sytse Keizer. Hij verzamelde archiefstukken, reisde langs plekken waar Gerrit had opgetreden en reconstrueerde diens levensverhaal aan de hand van

oude verslagen en krantenberichten. De biografie bevat tal van bijzondere anekdotes en afbeeldingen, waaronder het speciaal voor Gerrit vervaardigde fietsje uit Canada. In Loosduinen is niet alleen een straat naar hem vernoemd, ook een wijkcentrum en een school dragen zijn naam.

Inge Camfferman,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Ter herinnering aan J.J. Cremer, de Nederlandse Dickens

Aan de Duinweg, op de Belvédère van de Scheveningse Bosjes, bevindt zich een monumentaal herdenkingsteken in de vorm van een bank, uitgevoerd in baksteen en natuursteen, met een halfcirkelvormige middenbouw en een drietredige trap naar een lagergelegen bordes. Daarnaast zijn twee vleugels aangebracht. Ertegenaan en tegen de middenbouw zijn houten zitbanken gezet.

In 1880 werd deze bank gebouwd naar een ontwerp van Hugo Pieter Vogel, architect en bouwkundedocent aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Het is een gemeentelijk monument. Op de hoofdpijlers staat gegrift dat de bank is gewijd aan J.J. Cremer, Jacobus Jan Cremer, schrijver, toneelliefhebber en kunstschilder die van 1827 tot 1880 leefde. Het was zijn wens om, als men hem zou willen herdenken, dat te doen met een bank in de Scheveningse Bosjes, “waarvan zij die er zich verpoezen nog genot kunnen hebben”. In 1943 werd de bank vanwege de aanleg van de Atlantikwall van zijn oorspronkelijke plek aan de zuidwestkant van de waterpartij verwijderd en na de oorlog teruggezet op de Belvédère, met uitzicht op de waterplas en het Telderstracée.

Cremer heeft zijn hele leven geschreven, getekend en geschilderd. Zijn vooral romantische landschapsschilder-

Foto: Esther Langendam

rijen bevinden zich onder andere in het Rijksmuseum en in het Nederlands Letterkundig Museum. Behalve schrijver was hij ook voordrachtskunstenaar. Cremer trad op voor het letterkundig genootschap “Oefening Kweekt Kennis” in Diligentia met voordrachten die in de stad zeer populair waren.

Als auteur en voordrachtskunstenaar kon hij als eerste in Nederland volledig van zijn vak leven. Hij introduceerde een nieuw literair genre, de gedeeltelijk in dialect geschreven dorpsvertelling. Maatschappelijk zeer geëngageerd getuigde hij ook van de opkomst van het communisme en de oorlogsdreiging in die tijd. Maar hij was vooral invloedrijk door zijn brochures en pamfletten over sociale misstanden. In de idyllische “Betuwse Novellen” beschreef hij het verzet van brave boeren tegen hardvochtige rijken en in de roman “Fabriekskinderen, een bede doch niet om geld” bekritiseerde hij de kinderarbeid.

In 1863 hield hij een invloedrijke lezing over fabriekskinderen in de textielindustrie. Mede hieraan is te danken dat uiteindelijk in 1874 het Kinderwetje van Van Houten werd aangenomen.

Hij werd ook wel de Nederlandse Charles Dickens genoemd. In zijn nagedachtenis werd de bank op 23 december 1881 onthuld.

Elsbeth van Hijckama Vlieg,
sv@vriendenvandenhaag.nl

Foto: Esther Langendam

Indrukken van het Haagse Stadse leven vereeuwigd

Als eerste Haagse stadstekenaar kreeg Babette Wagenvoort de eer om een nieuwe belangrijke functie te vervullen voor de stad.

Van februari 2023 tot februari 2025 heeft zij haar observaties en indrukken vastgelegd in tekeningen. Dat was reden genoeg om haar wat vragen te stellen over die periode, waarmee wij hopen dat een goede traditie is geboren.

Wat bracht Babette naar Den Haag?

Babette groeide op in Gelderland en volgde haar opleiding aan het AKI, de in 1949 opgerichte Academie voor Kunst en Industrie in Enschede, nu Artez. Haar liefde voor de Engelse kunst en cultuur leidde tot een vervolg in de grafische kunst met een masteropleiding aan het Royal College in Londen. Terug in Nederland streek zij in 2003 neer in Den Haag, de stad waar haar familie van vaders kant vandaan kwam. Babette herinnert zich die terugkeer als een mooie tijd, waar zij via Kunstcentrum Stroom snel aan een atelier werd geholpen.

Dat de keuze voor een eerste Stadstekenaar op Babette is gevallen, verbaast niet. Het scherpe oog van een tekenaar heeft zij van nature meegekregen en leidt haar tot het werken met potlood en diverse andere materialen op papier om het daarna te bewerken met behulp van de computer.

Op de vraag wat haar eerste reactie was toen zij werd benaderd voor de opdracht (een samenwerking van Gemeente Den Haag, Haags Gemeentearchief, Nest ruimte voor kunst en Bibliotheek Den Haag) om het hedendaagse Den Haag in beeld te brengen, antwoordt Babette dat zij graag de rol wilde vervullen om indrukken van het Haagse leven vast te leggen, waarbij zij zich vooral wilde toeleggen op het tekenen van plaatsen van samenkomst: "Dat laat zien waar en waarom mensen elkaar opzoeken". De vele culturen en nationaliteiten die de stad rijk is, bood haar een bijna oneindig scala aan

Foto: Lotte van Uiter

keuzes om die samenkomsten vast te leggen. Zo was Babette bij de Naailes in Centrum Laakhaven, de Vrijheidsmaaltijd in de Grote Kerk, het Haags Beatfestival, maar in 2023 ook bij de Vrienden van Den Haag Quiz.

Het observerende oog van de kunstenaar bevalt Babette en is haar op het lijf geschreven. Het bleek gelukkig nooit een barrière om zich welkom te voelen tussen de

mensen, die zij tekende. Met een scherpe, maar open blik, legt zij vast wat hen samenbrengt. Niet fotografisch, maar met gevoel voor sfeer en aandacht voor wie en wat zij tekent. Om niet te veel aandacht te verliezen aan het tekenen, maakt zij foto's tijdens de bijeenkomsten. Aan de hand daarvan kan zij dan later, in de rust van haar atelier, het beeld, dat zij wil vastleggen, compleet maken.

Welk beeld is je bijgebleven van al die samenkomsten, wat viel je op? Heb je verandering kunnen bespeuren?

Babette vindt het lastig om te zeggen wat typerend is voor Den Haag en wat er is veranderd in de stad. Daarvoor is een periode van twee jaar eigenlijk te kort. Typisch voor Den Haag is wel, dat er zoveel verschillende en los van elkaar functionerende culturen en wijken bestaan. Zij vraagt zich hardop af of dat de communicatie onderling niet belemmert, terwijl we eigenlijk ook zoveel gemeen hebben.

Den Haag kenmerkt zich bij nader inzien door een veelheid aan gezelschappen en verenigingen, die elkaar niet uitsluiten, maar versterken. Wij stellen gezamenlijk vast dat ook in de Haagse kunstscene het nooit anders is geweest.

Tot slot vragen wij haar: Zou je Den Haag nog kunnen missen? Hoewel Babette de natuur van het oosten en de grote parken van Londen mist, ziet zij zichzelf niet gauw verhuizen, zó thuis voelt zij zich in Den Haag. Zij het met de vurige wens dat de uitbreiding van het groen in de stad de aandacht krijgt die nodig is en waarom zij nu ook bezig is met een project over het Haagse bos.

Piet-Hein Schoemaker,

Emilie Linssen-van Rossum,

levendehistorie@vriendenvandenhaag.nl

Stadstekening - Herdenking bombardement Bezuidenhout, Juliana van Stolbergmonument, 2024

De geest van Menninck is uit de fles

MARKANTE HUURWONINGEN UIT 1928 IN HET HAVENKWARTIER MOGELIJK TEGEN DE VLAKE

In het Scheveningse Havenkwartier ligt een straat met een opvallende naam: de Menninckstraat, vernoemd naar Adriaan Michielsz. Menninck (ca. 1533 – ca. 1595), een Zeeuws protestant en Watergeus, bekend vanwege zijn rol tijdens de Beeldenstorm. De straatnaam werd in 1932 vastgesteld; de karakteristieke rode daken stammen uit 1928. Bijna een eeuw later dreigt deze historische straat een ander soort storm te moeten trotseren: die van de sloop.

Tussen verleden en toekomst

De woningen aan de Menninckstraat maken deel uit van een groter complex van 264 sociale huurwoningen, in dezelfde stijl gebouwd als aan de Datheenstraat, Koppelstokstraat en een deel van de Dr. Lelykade.

Als we in een van de tuinen in de Menninckstraat zitten, wordt ons duidelijk hoe het met de sociale cohesie in deze wijk gesteld is. Sommige families wonen hier al generaties lang. Men let op elkaar en zorgt voor elkaar. Dit is nog een buurt waar het touwtje uit de brievenbus hangt. Niet voor niets zei Esther Verweij tegen ons dat we de voordeur gewoon open konden laten staan, toen we naar binnen liepen op weg naar de tuin.

We willen renovatie, geen sloop

In deze wijk, ooit bedoeld voor vissers en arbeiders, heerst nu onrust. Want hoewel iedereen het erover eens is dat er iets moet gebeuren aan het onderhoud, ligt ook sloop op tafel als mogelijke uitkomst van een onderzoek dat woningcorporatie Hof Wonen heeft laten uitvoeren.

Dat onderzoek – het zogeheten woning- en wensenonderzoek – is in november en december 2024 gestart in Samenwerking met De Sociale Kant, adviesbureau voor woningcorporaties. Huisbezoeken, technische opnames, gesprekken en vragenlijsten vormen de basis. Het is jammer dat de bewoners niet betrokken waren bij het opstellen van dat onderzoek. Sommige bewoners zouden graag een second opinion laten maken, ook al is de uitkomst van het onderzoek van Hof Wonen nog steeds niet bekend.

De bewoners maken zich zorgen

Volgens Hof Wonen is nog niet duidelijk wat er precies gaat

Bewonerscommissie Samen Sterk Huurwoningen Havenkwartier in de Menninckstraat Foto: Esther Langendam

gebeuren, maar: “Er moet iets veranderen.” Juist die woorden gaan voor veel bewoners gepaard met de nodige zorg en onzekerheid. Velen wonen er al decennia, zoals Anita Plug, die de slechte staat van onderhoud erkent: enkel glas, lekkende daken, schimmel. “Maar het is niet zo dat onze huizen op instorten staan,” zegt ze. Bewoonster Esther Verweij, samen met Plug en Martine Margés actief in de onlangs mede door hun opgerichte vereniging ‘Samen Sterk Huurwoningen Havenkwartier’, voegt daaraan toe: “We willen renovatie, geen sloop.” Volgens haar verdienen deze sociale huurwoningen de status van beschermd stadsgezicht. De in april 2025 door hen opgerichte vereniging fungeert als bewonerscommissie en bundelt informatie, wensen en zorgen. Tegelijkertijd zijn veel bewoners verder gegaan dan afwachten: 85% van de huurders tekende een petitie tegen sloop, die is overhandigd aan vertegenwoordigers van Hof Wonen. Ook de bewoners van de nabijgelegen koopwoningen hebben zelf een petitie opgezet en de resultaten overhandigd aan Hof Wonen. Ook zij vinden dat dit karakteristieke stukje Scheveningen behouden moet blijven.

Oproep tot behoud

De bewoners roepen op tot behoud van de karakteristieke woningen. Ze streven zelfs naar opname op de gemeentelijke monumentenlijst, om het erfgoedbelang van deze misschien

sobere maar beeldbepalende architectuur te onderstrepen. “Veel van het oude Scheveningen is al verdwenen. Dit mag niet ook nog verloren gaan,” aldus Verweij.

Reactie van Hof Wonen

Op de website van Hof Wonen staat dat het woning- en wensonderzoek onderdeel is van een zorgvuldige aanpak, waarin gesprekken met bewoners centraal staan: “We realiseren ons heel goed dat het verbeteren van een buurt een grote gebeurtenis is. Daarom gaan we eerst in gesprek met bewoners. Wensen en ideeën nemen we mee in het maken van een plan.”

De uitkomsten van het onderzoek zijn echter vertraagd. Waar eerst september 2025 werd genoemd, wordt nu gesproken over eind 2026. Die onzekerheid wakkert het wantrouwen aan.

Een historische naam, een actuele strijd

De strijd voor behoud krijgt extra lading door de historische naamgever van de straat. Adriaan Menninck verzette zich

tegen onderdrukking in zijn tijd; de bewoners van vandaag doen dat op hun manier. Waar toen beelden vielen, dreigen nu huizen te verdwijnen – met alles wat erin geworteld is: herinneringen, buurtschappen, menselijke verbanden. Verschillende lokale politieke partijen steunen het bewonersverzet. Ook zij pleiten voor behoud met renovatie als alternatief. Ook onder politici klinkt een eensgezinde boodschap: “De woningcorporatie moet luisteren naar de bewoners. Zij willen hier blijven wonen.”

Slot

Of de huizen aan de Menninckstraat behouden blijven, is voorlopig onzeker. Wat wél duidelijk is: het Havenkwartier is niet stil gebleven. De bewoners hebben hun stem laten horen – in de geest van hun straatnaamgever. Nu is het aan de stad om te luisteren.

Kitty Bos,
Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

Design Museum Dedel

EEN HUIS VOL VERHALEN, EEN MUSEUM VOL VORMGEVING

Wie over de Prinsegracht wandelt, kan niet om het statige 17e-eeuwse herenhuis op nummer 15 heen. Achter die 17e-eeuwse façade, bekroond met de familiewapens van Willem Dedel en Elisabeth Quartelaar, ontvouwt zich het verhaal van het Design Museum Dedel – een unieke plek waar architectuur, geschiedenis en grafische vormgeving samensmelten tot één visuele ervaring.

Van patriciërshuis tot cultureel podium

Het herenhuis werd gebouwd in 1642 in opdracht van advocaat Willem Dedel, vermoedelijk naar ontwerp van Jacob van Campen of Pieter Post, architecten van het nabijgelegen Mauritshuis. De woning bleef anderhalve eeuw in familiebezit. Vooral Jan Hudde Dedel, die het huis bewoonde van 1727 tot zijn dood in 1777, drukte zijn stempel op het interieur. Hij liet Italiaans stucwerk aanbrengen in Rococostijl en plafondschilderingen maken door de beroemde kunstschilder Jacob de Wit. Hoewel die schilderingen later via de bankiersfamilie Rothschild elders, met name in Wenen, belandden, ademt het interieur nog steeds de sfeer van toen. Een speurtocht naar het verdwenen interieur is gaande; Hitler had het destijds bestemd voor zijn geplande Führermuseum in Linz. Naast het stucwerk geeft vooral het historische behang het huis zijn museale lading. In diverse vertrekken zijn originele

behangsels te vinden, sommige daterend uit 1799. Deze zeldzame overblijfselen vormen nu het perfecte decor voor een museum gewijd aan grafisch ontwerp en reclamecultuur.

Van Stockum en de veilingcultuur

Na de Dedels kende het pand uiteenlopende bewoners. In 1908 vestigde antiquaar J.B.J. Kerling hier Antiquariaat Van

Museum Dedel. Foto: Esther Langendam

Stockum, een gerenommeerd veilinghuis dat tot 2016 op deze plek actief bleef. Zo ging het huis geleidelijk van patriciërswooning via veilinghuis naar museum – een transformatie waarin verzamelen en verbeelden steeds centraal zijn gebleven.

Vormgeving als venster op de tijd

Design Museum Dedel richt zich op 150 jaar grafisch ontwerp en reclame, met een bijzondere nadruk op de invloed van vormgeving op ons dagelijks leven. Affiches, verpakkingen, typografie en commerciële kunst – wat ooit als vluchtig werd gezien, blijkt nu een spiegel van culturele en maatschappelijke ontwikkelingen.

Met een semipermanente opstelling én wisselende tentoonstellingen biedt het museum een dynamisch overzicht van stijlen en periodes. Van Russische avant-garde tot Art Deco, van de Nederlandse wederopbouw tot de psychedelische jaren zestig. De bezoeker ontdekt hoe ontwerpers via beeldtaal invloed uitoefenden op smaak, verlangen en consumptiegedrag.

Museum Dedel interieur. Foto: Michael Toorop

De kracht achter het museum

De basis van de collectie ligt in particuliere verzamelingen die zijn samengebracht om het belang van grafisch erfgoed te onderstrepen. Wat begon met de fascinatie voor affiches en grafische vormgeving, is uitgegroeid tot een indrukwekkend geheel. Rond het jaar 2000 werd een omvangrijke verzameling geschonken aan Stichting het ReclameArsenaal, een instelling die zich inzet voor het behoud van ons grafisch erfgoed. Deze collectie vormt nu de kern van wat in het museum wordt getoond, aangevuld met nieuwe aanwinsten, vaak van internationale herkomst.

Dankzij betrokken verzamelaars en liefhebbers verhuisden de collecties van het ReclameArsenaal in 2018 en 2019 vanuit Hilversum naar Den Haag. Daarmee kwam een schat aan visueel erfgoed dichterbij het museum en de stad.

Collecties zonder muren

Design Museum Dedel bezit geen eigen collectie, maar werkt met langdurige bruiklenen uit genoemde verzamelingen.

De collectie van het ReclameArsenaal omvat ruim 70.000 affiches uit de periode 1880 - 1980. Daarnaast beschikt het museum over toegang tot meer dan 40.000 behangstalen uit de periode 1880 - 2000, een vanzelfsprekende aanvulling gezien het monumentale behang in het huis zelf.

De collectie is grotendeels digitaal ontsloten via de International Advertising & Design Database (IADDB). Daar vinden bezoekers ook literatuur over kunst en ontwerp, waaronder legendarische tijdschriften als *De Stijl*, *Wendingen*, *Das Plakat*, *Die Form*, *Merz*, *Cercle et Carré* en de *Bauhausbücher*. Zo is het museum niet alleen een expositieruimte, maar ook een kenniscentrum voor ontwerpgeschiedenis.

Een museum in ontwikkeling

Het Design Museum Dedel is een werk in uitvoering – letterlijk. Terwijl het monumentale pand stapsgewijs wordt gerestaureerd, ontwikkelt het museum zich inhoudelijk en organisatorisch verder. Door internationale samenwerkingen aan te gaan en nieuwe tentoonstellingsvormen te verkennen, blijft het museum in beweging.

Wat het Design Museum Dedel zo bijzonder maakt, is de ontmoeting tussen erfgoed en ontwerp, tussen geschiedenis en actualiteit. Dankzij het huis zelf, dankzij de verhalen van de Dedels, en vooral dankzij de inzet van veel vrijwilligers is dit museum een unieke plek geworden waar beeldcultuur een nieuw thuis heeft gevonden.

Michael Toorop,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

De officiële ingang van het museum is om de hoek van de Prinsegracht aan de Jan Hendrikstraat 103.
De openingstijden zijn woensdag, donderdag, vrijdag, zaterdag en zondag van 11.00 tot 17.00 uur.

Als Tante Jet leuk kan kantklossen is dat een hobby, daar is niets mis mee

Daar zat ik dan, flamboyant pak an, en voor zover ik kon zien de enige met de hand in de lucht. Even daarvoor had de overenthousiaste gesprekleidster van De Haagsche Cultuur Top de handen van vrijwel alle aanwezigen omhoog zien gaan. Haar jubelende vraag, feitelijk eerder een stelling, luidde dat ze “handen wilde zien” voor hoe enthousiast de aanwezige beleid- en cultuurmakers uit onze stad voor het idee ‘Culturele hoofdstad 2033’ waren. Het schip om daar weloverwogen kanteekeningen bij te plaatsen leek mij, nadat het gejuich wat bedaard was, gevaarlijk maar met mijn hand deed ik desalniettemin een schoorvoetende poging. Het werd niet opgemerkt, of genegeerd, het is maar net hoe je ernaar kijkt. Een heer roept niet tegen de wind in.

Een uitgebreide discussie leek mij op dat moment gerechtvaardigd over het idee ‘Culturele Hoofdstad’. Helaas hadden de cultuurvertegenwoordigers van de grote partijen het plan reeds blind oarmd en met verve gepropageerd. De kersverse cultuurverantwoordelijke van de VVD liet een genuanceerder geluid horen. Wellicht overigens omdat wethouder Saskia Bruines in een hoekje een tafeltje verderop naar de voering van haar portefeuille zat te staren.

Harry Wientjes sprak voorts zijn steun uit voor het initiatief. Het Economic Board lid benadrukte gelukkig het belang van het meenemen van de kunsten in alle plannen richting 2033. Wat mij betreft is dat een open draaideur. Vanuit die optiek wordt het kunstbeleid immers geformuleerd en getoetst. Ook hij dacht hiermee de stad ‘eindelijk’ op de internationale culturele kaart te zetten. Ik kan in dit kader de woorden ‘op de kaart zetten’ niet meer horen; wat is

Foto: Manja van Pelt

toch de reden dat een rede die niets is als een verzameling lege woorden tot reden van iets wordt verheven, waarvan als je erover nadenkt niets dan de drogreden resteert. Holle marketing frasen zoals ‘stad van vrede en recht’.

*Kunst is cultuur,
maar cultuur is
niet per se kunst*

Onze stad die tijdens de NAVO-top door zwarte schermen aan de internationale gemeenschap was onttrokken. De president van Amerika stelde vast dat onze stad zulke mooie bomen heeft, voor de hand liggend, het was immers het enige wat hij te zien kreeg.

Over het instituut Culturele Hoofdstad zijn ellenlange rapporten geschreven. In mijn beleving is dit circus alleen voordelig voor steden die aan een ramp in wat voor opzicht dan ook ontsnapt zijn en/of een wederopbouwfase doormaken. Niet te vergeten voor de producenten van een zondvloed aan stickers, T-shirts en andere milieubelastende hebbedingetjes.

‘s-Gravenhage is al eeuwen een culturele hoofdstad al zijn we er niet goed in om dat te erkennen. We denken steeds een nieuwe vlag te moeten hijsen daar waar we feitelijk kunnen bouwen aan ons langetermijn-profiel. Voorafgaand aan een besluit over een culturele hoofdstad kandidatuur moeten we een diepgravende discussie voeren over wat kunst is. Daarover moeten we dappere beslissingen overwegen. Dit is echter

een zaak die de stadsgrenzen en het thema van deze column ver overstijgt. Een resolute visie op de kunsten zou de stad al ver voor 2033 in de vaart der volkeren kunnen opstuwten. Het erkennen dat kunst niet de verzamelbak is voor alle sociaal bewogen initiatieven, hoe goed die ook bedoeld zijn, is een zaak die in ons tijdsgewricht noodzakelijk lijkt. Immers: *Als Tante Jet leuk kan kantklossen is dat een hobby, daar is niets mis mee.*

Kunst is cultuur, maar cultuur is niet per se kunst. Het verduidelijken van dit onderscheid draagt bij aan het inzicht in de positie van de kunsten, geeft een beeld van de relatie tot de stad en laat de economische bijdrage van makers zien.

Het is belangrijk om te specificeren welk deel van het totale budget aan kunst wordt besteed. De culturele

uitgaven vormen 4,6% van het stadsbudget. De beschikbare financiering voor kunst wordt gedeeld met cultureel erfgoed en gerelateerde kosten. Een gestructureerde aanpak kan bijdragen aan een duurzame benadering van de kunsten. Hierbij zou er onderscheid gemaakt kunnen worden tussen gebouwen en instellingen voor cultureel erfgoed en kunstactiviteiten. Daarnaast dient binnen het begrotingskader duidelijk te worden vastgelegd wat precies onder 'kunsten' valt.

Ik voorzie dat een zwaar gesubsidieerd, of juist gezien de Haagsche begroting ondergefinancierd, 2033 initiatief – voornamelijk afhankelijk van investeringen door derden – niet per se ten goede komt aan makers en individuele kunstenaars. Een alternatief zou kunnen zijn om geleidelijk de hele stad, culturele ruimtes en ambassades te

betrekken bij een duurzame inspanning om de positie van 's-Gravenhage in de internationale cultuur en kunst te versterken. Door inspiratie te halen uit bijvoorbeeld de Biënnale van Venetië zouden dergelijke inspanningen ook financiële kansen kunnen bieden voor belanghebbenden, waaronder horeca en toerisme.

Dit initiatief zou klein kunnen beginnen door bestaande inspanningen gedurende een kwartaal, tweejaarlijks, te bundelen en vervolgens verder uit te breiden. Ik heb mijn flamboyante pak al klaar hangen om bij alle openingen acte de présence te geven, zo ik immers iets ben is het een 's GravenHagenaar.

transeamus laminas

Peter George d'Angelino Tap,
Ondernemend Ongesubsidieerd
Kunstenaar

Cameron Shahbazi draagt Poetica van Peter George d'Angelino Tap. Foto © Renata Dutrée. All rights reserved.

Venus Bijleveld in jurk uit de Orchis Serie, Peter George d'Angelino Tap. Foto © Renata Dutrée. All rights reserved

Jonge kunstenaars waaien Pulchri binnen

De Vrienden van Den Haag dragen jong talent een warm hart toe. Daarom zijn de Vrienden trotse sponsor van 'het Jaar van de Jonge Kunst' bij kunstenaarsvereniging Pulchri Studio. Jonge beeldend kunstenaars en curatoren krijgen de kans om tentoonstellingen te maken in deze bijzondere historische locatie aan het Lange Voorhout. De start was Voorhout Monumentaal 2025, de expositie van sculpturen op het schelpenpad van 10 mei t/m 17 augustus 2025.

Eén van de hoogtepunten is de expositie *The Weight of Air*, die op zaterdag 11 oktober 2025 feestelijk opent tijdens de Haagse Museumnacht. Curatoren Bo Oskamp en Alexandra Pavlovskaya-Lokchine, beiden student aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, brengen in deze tentoonstelling jonge kunstenaars uit binnen- en buitenland samen rond één centraal thema: de wind als poëtische, filosofische en existentiële kracht.

De opening van deze tentoonstelling is tot in de nacht te bezoeken en wordt omlijst met optredens van jonge performers. Bij de finissage volgt nog een bijzondere afsluiting met videowerken.

Foto: Michael Toorop

Met dit project geven we samen met Pulchri Studio een podium aan de kunstenaars van morgen – en aan de winden die hen voortstuwen. Het is verheugend dat Pulchri Studio met het werven van meer sponsors 'het Jaar van de jonge Kunst' kan verlengen tot 1 september 2027.

Kitty Bos,
redactie@vriendenvandenhaag.nl

COLOFON

Ons Den Haag verschijnt in 2025 vier maal.

Redactie: Kitty Bos-Droog (eindredacteur), Ursula de Goede-Broug, Marcel Tielemans en Michael Toorop (hoofdredacteur).

Fotoredactie: Esther Langendam

Redactieadres: Postbus 85977

2508 CR Den Haag

Reacties: richten aan:

redactie@vriendenvandenhaag.nl

Nieuwe kopij: kopij voor het nummer 2026.01 (januari, februari, maart) dient uiterlijk 16 november 2025 per e-mail te zijn toegestuurd aan redactie@vriendenvandenhaag.nl

De inhoud van de artikelen in Ons Den Haag weerspiegelt niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur van de Vereniging Vrienden van Den Haag of van de redactie van Ons Den Haag.

Wij doen er alles aan de recht-hebbende(n) van foto's en afbeeldingen te achterhalen. In het geval dit niet is gelukt, kunt u zich als rechthebbende bij de redactie melden.

Oplage: 1.300

Losse verkoopprijs € 10

ISSN nummer: 3050-7510

Vormgeving en druk:

Quantes, Rijswijk

VERKOOPADRESSEN WENSKAARTEN VRIENDEN VAN DEN HAAG:

Boekhandel Couvée –
Benoordenhaeghe,
Van Hoytemastraat 66
Carla's Boeken,
De Savornin Lohmanplein 22b
De Haagse Boekerij,
Frederikstraat 24
Muzee Scheveningen,
Neptunusstraat 90-92
The Hague & Partners,
Station Den Haag Centraal
Roda Kantoorboekhandel,
Piet Heinstraat 116
Inproc Koffiebranderij en
Theehandel,
Denneweg 55
Drogisterij Van Mourik,
Frederik Hendriklaan 270

Nieuwe leden

Wij heten de volgende nieuwe leden van harte welkom:

Carry Abbenhues	R.E.G. Hamburger-Martl	A.J.M. van Rutten
Ben Bles	A.C. van Kampen	H.J.M. Schiphorst
J. de Bruijn	T.J. Kerber	A.M.C.J. Simonis
E.M. Dumoleijn	J.J. van der Linden	B. Bleker
W.R. Eerens	B.A.J. Lindhout	Tini Smits-Gunzel
A.M.W. (Arnold) Esser	M.C. Meerburg	F.H.A.M. Thunnissen
M.L.M. (Monique) Dingemans	A.J. Ockhuysen-Drewes	Elize Verzaal
Anno Fekkes	B.S. Ockhuysen	F.A. Weenink
Christine Groenewegen	M.C. Philips	A. Wolting
A.P. Hamburger	P.J. Reinders	
	P.M. de Ruiter	

